

RIG

TIDSKRIFT UTGIVEN AV FÖRENINGEN FÖR SVENSK KULTURHISTORIA
I SAMARBETE MED NORDISKA MUSEET OCH FOLKLIVSARKIVET I LUND

STRÖDDA MEDDELANDE OCH AKT- STYCKEN

- Intendent fil. lic. *Eva Lis Bjurman*, Stockholm: En
fotboll av hopskrnyklade tidningar 81
A football of Crumpled Newspapers 83

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

- Docent *Orvar Löfgren*, Lund: Sed som samhälls-
spegel 84
Docent *Göran Rosander*, Oslo: Identitet och revitali-
sering 91
Internationales Handwerksgeschichtliches Sym-
posium. Anmäld av museichefen fil. dr *Allan T.
Nilson*, Göteborg 95
Nils-Arvid Bringéus: Att läsa för maten. Anmäld
av professor *Hilding Pleijel*, Lund 96
Leif Eeg-Olofsson; Johan Dillner. Anmäld av profes-
sor *Mats Rehnberg*, Stockholm 97
Hilmer Wentz: Klockaren i helg och söcken från
medeltid till nutid. Anmäld av fil. dr *Bengt Cnat-
tingius*, Linköping 99
Eva Lis Bjurman & Lars Olsson: Barnarbete och
arbetarbarn. Anmäld av fil. kand. *Ingrid Mill-
bourn*, Lund 99
Nanna Hermansson: Nólsoy. Anmäld av professor
Sigfrid Svensson, Lund 101
Ragnar Blomqvist: Lunds historia 2. Anmäld av

- universitetslektor fil. lic. *Mats Hellspong*, Stock-
holm 102
Odlingslandskap och livsform. Anmäld av profes-
sor *Gösta Berg*, Stockholm 103
Hans Blomqvist: Mat och dryck i Sverige. Anmäld
av *Gösta Berg*, 104
Ulf Beijbom: Utvandrarernas hus i Växjö. Anmäld
av *Hilding Pleijel* 105
Peter Skanse & Sigurd Fjellsson (red.): Träbiten
1-26. Anmäld av antikvarie fil. lic. *Nils Nilsson*,
Lund 106
Allan Ranius (utg.): Litteratur om Linköping 1. -
Dens.: Linköpings stifts prästmötestryck 1606-
1973. Anmälda av *Hilding Pleijel* 107
Revisionsbok för Gotland 1653 1-3. Anmäld av fil.
kand. *Jan Garnert*, Stockholm 108
Marshall Lagerquist: Georg Haupt. Ebeniste du
Roi. Anmäld av intendent fil. lic. *Lis Granlund*,
Stockholm 108
Torbjörn Fogelberg & Åke Nisbeth: Värmländska
glasbruk 2. Anmäld av *Nils Nilsson* 109

KORTA BOKNOTISER

- Gotländsk natur och historia i ortnamn 111
Halland: gamla bilder 111
Ethnographica Carpatho-Balcanica 112
Museums in Motion 112

RIG · ÅRGÅNG 63 · HÄFTE 3

1980

Föreningen för svensk kulturb historia

Ordförande: F. Riksarkivarie *Åke Kromnow*
Sekreterare: Intendenten fil. kand. *Hans Medelius*

REDAKTION:

Professor *Gösta Berg*

Intendent *Hans Medelius*

Professor *Sigfrid Svensson*, Rigs redaktör

Ansvarig utgivare: Professor *Gösta Berg*

Redaktionens adress: Folklivsarkivet, 223 62 Lund

Föreningens och tidskriftens expedition:

Nordiska museet, 115 21 Stockholm Telefon 08/22 41 20

Års- och prenumerationsavgift 30 kr (från och med årg. 1981 kr 40:—)

Postgiro 193958-6

Utges med bidrag från Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet

Tidskriften utkommer med 4 häften årligen

ISSN 0035-5267

Norstedts Tryckeri, Stockholm 1980

RIG är ett annat namn på guden Heimdall, som enligt den fornisländska "Sången om Rig" gav upphov till de olika samhällsklasserna. Denna dikt innehåller den äldsta kulturhistoriska skildring vi äger från Norden. Föreningen för svensk kulturhistoria valde detta namn som symbol för sin verksamhet, när den stiftades år 1918

STRÖDDA MEDDELANDEN OCH AKTSTYCKEN

En fotboll av hopskrynklade tidningar

Nordiska museets insamling av hemgjorda leksaker

Av Eva Lis Bjurman

Nordiska museet äger landets största samling av leksaker, tror jag. Trots detta berättar de inte mycket om barns lekar. Vad lekte dessa barn med när de inte lekte med just den leksaken? Lekte de överhuvud taget med den? Och alla de andra barnen, de vars leksaker aldrig hamnade på museum? På vårt magasin står rader av leksaker, fint folks fina leksaker. De hemgjorda enkla leksakerna får plats på en enda hylla. De är resultatet av två satsningar i Nordiska museet, den ena åren kring 1910 då N. Keyland själv samlade in framför allt i Västsverige, och den andra omkring 1930, då museet med utgångspunkt från sin frågelista om lekar (nr 31 Leksaker och spel) samlade systematiskt från de meddelare, som besvarat frågelistan.

Dessa små oansenliga föremål är i dag ovärderliga. Silverkannor kan vi köpa, om vi bara har pengar. Men en trasdocka kan vi inte köpa för aldrig så många tusenlappar. De finns inte kvar. Under de senaste 10 åren har museet erbjudits många fina och dyrbara dockor med porlins huvud, men bara en enda trasdocka.

Det är ju inte så konstigt att de enkla leksakerna inte hamnat på museum. Det fordras aktiva insatser för det. De kommer inte av sig själva till museet, för de som lekt med hemgjorda leksaker tycker inte själva att det "är nåt" och de vågar sig sällan hit till museet. Dessutom finns leksakerna för det mesta inte kvar, för "barns leksaker har varit barn av stunden. De har tillverkats utan stora anspråk på konstmässighet och material och när de fyllt sin uppgift har de kastats undan och förstörts" som Sigfrid Svensson skriver i en uppsats om hemgjorda leksaker (Leksaker och spel, Nordisk kultur 24, 1933) där han presenterar några av de leksaker som kom in vid 1930-års insamling.

Denna insamling skiljer sig från tidigare leksaksförvärv till museet genom att man här för första gången knyter insamlingen till ett ordentligt dokumenterande (svaren på frågelistan)

inte bara av just den leksaken utan av hela lek-situationen och därmed får en helhetsbild av lekan-det, leksaksbeståndet och den sociala miljö som lekan-det försiggick i.

Sigfrid Svensson tar i sin recension i *Rig* 1979:4 av den danska boken *Leg og legetøj* (Arv og Eje 1978) upp frågan om museernas ansvar och möjligheter att bedriva en sådan insamling i dag. Någoting liknande den som gjordes åren kring 1930 och den som de senaste åren gjorts i Danmark och som beskrivs i Arv og Eje. Recensenten menar, att kan en sådan insamling ge resultat i Danmark i dag, så borde den kunna det i Sverige också. Sigfrid Svensson påpekar också den stora snedfördelningen i museerna och som ju stämmer för Nordiska museets del: många fina leksaker från borgerlig miljö och få hemgjorda från arbetar- och bonde-miljö.

På Nordiska museet har vi de senaste åren bedrivit en långsam men rätt så systematisk, dvs. planerad, insamling av hemgjorda leksaker. Vi har varje år bedrivit fältarbete för att öka vår kunskap om barns uppväxtvillkor, speciellt inom arbetarklassen. I anslutning till detta uppteckningsarbete har vi samtidigt försökt få fram de hemgjorda leksaker som meddelarna berättat om genom att be dem nyttillverka dem. Långsamt har det gått, därför att vi inte haft medel att ligga ute i fältet tillräckligt länge för att tillsammans med meddelarna få fram föremålen. Vi har varit tvungna att resa ifrån innan "beställningen" var klar och ofta har det blivit meddelaren för övermäktigt att på egen hand skaffa fram rätt material, tillverka leksaken och skicka den till museet. Därför har resultatet ännu inte blivit så lysande, mer än ett 40-tal föremål har vi nog inte lyckats skrapa ihop.

I år planerar vi att pröva ett nytt sätt, nämligen att gå till ålderdomshemmen i Stockholms förortskommuner – de med övervägande arbetarbefolkning – och genom ett kontinuerligt

samarbete med meddelare och arbetsterapeuter på hemmen få fram en ordentlig samling hemgjorda leksaker. Det börjar bli bråttom.

De leksaker vi fått in har dock en särskild kvalitet, vi vet verkligen något om dem. Vi vet hur de tillverkats och hur det lekts med dem. Vi känner deras ägares sociala bakgrund, uppväxtvillkor och lekmiljö.

De miljöer vi undersökt är följande: Arbetarhem i Simrishamn. Meddelarna är födda omkring 1910, deras fäder arbetade på Läderfabriken eller var fiskare. Barnen från dessa hem arbetade tidigt vid sidan om skolan, men levde för övrigt ett fritt och kringströvande liv i och kring staden. De utnyttjade naturen i sina lekar, ägde inga köpeleksaker men tillverkade själva många och ålderdomliga leksaker, t. ex. bensnurror, smällepinnar, vindmöllor, potatisnurror, ugnstorkade lerkulor, handgjorda bollar och dockor av gamla strumpor.

Arbetarhem i Kristianstad. Meddelarna födda 1915–20, deras föräldrar arbetade på Kristianstads Yllefabrik. Meddelarna berättar om lekar på ängarna och kring småfabrikerna i Kristianstads utkanter, utan köpeleksaker men med en hel del egentillverkade ting. Jakten på råmaterial och framställandet av leksaken var ofta det viktiga momentet i leken. Så tillverkades t. ex. med mycken möda och omsorg en vacker fotboll av tidningspapper och snören som höll kanske en halvtimme. En sådan fotboll finns nu i museets samlingar.

En fin samling ålderdomliga, hemgjorda leksaker har vi fått in från ett småbrukarhem i Föllinge, Jämtland. Meddelaren, f. 1913, har åt museet nyttillverkat de leksaker morfadern i hemmet snickrade åt småpojkar och också leksaker som syskonen senare tillverkade själva. Från ett torparhem i Sörmland håller vi på att få in en liknande samling. 1979 påbörjade vi ett uppteckningsarbete om uppväxt och uppfostern i storfamilj i Hammerdalstrakten i Jämtland och lade samtidigt ut "beställningar" på de många hemgjorda leksaker som meddelarna kunde berätta om. Människor som vuxit upp i bondehem i Jämtland lekte ännu på 1920-talet nästan uteslutande med hemgjorda leksaker. Dessa beställda föremål tänker vi samla in till sommaren, när vi återkommer för att fortsätta uppteckningsarbetet.

Till sist ett utdrag ur en uppteckning från Kristianstad. Meddelaren är född 1918. Uppteckningen är intressant därför att den berättar om klassgränser och kulturmönster i uppfostran och lekande i denna utkant av Kristianstad, där medelklassfamiljer och arbetarfamiljer bodde nära varandra och där barnen gick i samma skola de tre första åren.

"Far var reparatör på Yllefabriken. Men han dog ung av lunginflammation 1922. Vi var tre barn, 4, 2 och 6 år. Mor fick börja på fabriken. Hon blev väverska. Vi var tre barn som gick i skolan samtidigt. Mor fick 10: – i månaden från facket för första barnet. Mor fick betala alla skolböcker. Mor var aldrig hemma. Vi bodde på Hvilan i ett hyreshus som var 3 våningar högt i 2 mycket små rum och ett kök. Inget vatten och avlopp inne. Dass på gården. Kakelugnar som eldades med ved och koks. Man hade inte en leksak. Den fick inte heller plats. Min bror och jag låg i köket i en soffa. Mitt cykelhjul och skridskorna hade jag i källaren. Inte en köpt leksak hade jag.

Vi lekte med en topp som jag lånade av en kompis. Vi drog den med ett snöre och slog den med en käpp. Vi kunde hålla den igång ett helt kvarter runt.

Vi var väldigt intresserade av fotboll. Vi gjorde fotbollar av tidningar man skrynklade ihop och snörde ihop med ett snöre. Men den gick sönder efter 3–4 sparkar. Vi hade en äng som de hängde tvätt på. Där sparkade vi boll. Mellan träden var mål ... Läroverkspojkar utmanade oss Hvilanpojkar på fotbollsdueller. Dom hade riktig boll. Det var hårda matcher, det blev slagsmål efteråt. Dom kunde inte ta ett nederlag. Det var deras nöje att vi kom upp på deras plan och blev slagna. Men vi vann rätt så ofta.

Vi lekte också plätt och brännboll. Då var flickorna med. Annars var de inte med. Indianer och cowboys lekte vi aldrig. Vi gick aldrig på matiné. Vi gjorde barkbåtar. Vid gjuteriet låg barken från furuveden de eldade med. Där tog vi bark. Vi lekte med dom vid Rännan, det är en bäck som rinner ut i Helgeå. Eller i rännstenen hemma när det regnade. På vintern kunde vi inte åka skridskor. Det gick inte, för vi hade ju bara tofflor eller toffelkängor. Men om vi kunde få ihop pengar köpte vi ett par gamla hos skrothandlaren och band fast dem med snören vid tofflorna. Bandyklubb gjorde vi av

sälj eller vide som var böjd. Vi spelade mot dom rike. De hade riktiga bandyklubbor de köpt i sportaffären och en fin boll och skridskor de snörde med kängor. Vi var på Herlövs ängar, där var översvämmat på vintern. De hade sparkar och kälkar. Vi fick låna sparkarna och åka uppför, vi fattiga. De hade cyklar och fotboll, det hade inte vi.

Jag var skolkamrat med en rik. Hans far var lärare på Hvilan. Jag fick komma upp och leka med honom. Man kände sig som en kung, att bli accepterad. Han var den ende jag kom in till. Han hade golvet fullt av tennsoldater. Han hade också ångmaskin, piltavla och böcker. Jag hade inte en enda bok, jo skolböckerna förstås.

Han var inte intresserad av sport. Det blev lite enformigt med tennsoldaterna. Han ville vara inomhus och leka, jag ville vara ute. Han ville vara 2 bara. Jag ville vara med många. Han var inte med mina andra kompisar.

Vi fattiga var alltid ute. På kvällarna lekte vi "19 tar och 20 springer". Vi ställde oss i en ring. Sen räknade vi. Den som blev 19 skulle ta och nr 20 skulle springa. Alla delades upp i två lag. Vi bestämde ett område vi fick röra oss på. Då var inga av de rike med. Fast de bodde där. De läste sina läxor kanske. Efter 3an sökte de rike in i läroverket." (Uppptecknat av Eva Lis Bjurman 1978.)

Summary

A football of Crumpled Newspapers

The Nordic Museum's Collection of Home-made Toys

By way of introduction, the authoress establishes that the big collections of toys of the Nordic Museum do not tell us much about children's games. Socially, too, the material is very one-sided: the refined toys of refined people. The simple, home-made toys are very few. Chiefly, they stem from the collection of a museumattendant about 1910, and from a collection made about 1930 in connection with a questionnaire entitled "Toys and Games".

The present article gives an account of how, during the last few years, the Nordic Museum has started collecting home-made toys while investigating conditions during people's childhood, in particular among the working class. Informants have been asked to manufacture anew

the toys of their childhood. With the same object in view, the Museum now plans to collaborate with informants and occupational therapists at old people's homes in Stockholm.

The toys that are acquired in this way have a special quality in that they convey knowledge of how they were made, how they were played with, and of the social background, childhood conditions and playing milieu of their owners. In conclusion, the authoress publishes one of her own records from the town of Kristianstad in Skåne. It includes, among other things, footballs of the kind mentioned in the headline.

ÖVERSIKTER OCH GRANSKNINGAR

Sed som samhällsspegel

Av Orvar Löfgren

Gunilla Kjellman: Bröllopsgåvan. En etnologisk studie av gåvoekonomi. English summary. Diss. Skrifter utg. av Etnologiska sällskapet i Lund 9. LiberLäromedel. Lund 1979. 164 s., ill.

I oktober 1979 disputerade Gunilla Kjellman i Lund på en avhandling med titeln Bröllopsgåvan. En etnologisk studie av gåvoekonomi. Det var en idérik studie som presenterades och boken ger anledning till reflektioner över en rad problemområden inom etnologisk forskning.*

I min recension har jag därför valt att se Gunilla Kjellmans avhandling i ett större sammanhang, dels som utgångspunkt för en diskussion av etnologins profil inför 1980-talet dels som ytterligare en aktualisering av behovet att revidera bilden av 1800-talets kulturomvandling.

Bröllopsfirande som forskningsobjekt

Bröllopet var bondesamhällets stora övergångsrit och orsaken till detta är inte svår att finna. Giftermålet markerade oftast bildandet av en produktionsenhet i form av ett nytt hushåll – själva grundcellen i det agrara samhället.

Bröllopet blev därför både en ekonomisk handling och ett socialt drama. I den ömtåliga balans som existerade mellan människor och resurser i lokalsamhället trädde nu en ny social och ekonomisk enhet fram och förändrade relationsmönstret, samtidigt som två individer myndigförklarades.

Den överdådiga och färgstarka ritualrikedomen har också gjort bröllopsfirande till den kanske bäst dokumenterade seden i folklivsarkiven. Vi möter en uppsjö av uppteckningar och bröllopsbeskrivningar även i andra källor: i reseanteckningar, sockenmonografier, hembygdskrönikor och tidiga

* Förf. fungerade som fakultetsopponent vid disputationen 12/10 1979.

etnografiska skildringar av allmogens liv. Inför denna materialrikedom kan man rentav gripas av en trötthetskänsla: så överexploaterad är denna händelse i jämförelse med vardagens rutiner.

Det har även skrivits mycket av etnologer om bondbröllop, men det är påfallande hur relativt föga intressant kunskap man hittills avlockat detta ämne, åtminstone i relation till materialmängden.

Först när seden blir medlet och inte målet för analysen kan all denna etnografiska information användas på ett mera fruktbart sätt: för att kasta ljus över vardagens sociala och ekonomiska realiteter i bondesamhället. Ny teori har gjort det möjligt för etnologen att studera samhällsstrukturens avtryck i seden och det är därför vi upplevt en renässans för sedstudiet eller snarare försök till ny analys av ett klassiskt etnologiskt material under de senaste åren.

Ser man seden som ritual, som en symbolladdad handling, blir det av intresse att analysera både sedens instrumentella och expressiva funktion i samhällslivet, dvs. att diskutera vad seden *gör i samhället* och vad den *säger om samhället*.

I det sociala livet möter vi denna instrumentella aspekt i en rad sammanhang. Ritualer markerar övergångar och sociala gränser, de sluter människor inne i en gemenskap eller stänger ute andra. Ritualer kan användas för att madrassera ömtåliga brytpunkter i samhällsstrukturen eller för att ge kulturellt stöd i krissituationer.

Med den expressiva aspekten betraktar vi det kulturella budskap som seden bär i sig: här kan i ritualens form bestämda samhällsstrukturer legitimeras eller förtydligas. Seden blir till en förtätad kommunikation av bestämda värderingar eller verklighetsuppfattningar.

Med ett sådant perspektiv måste kulturanalysen hela tiden flätas samman med en samhällsanalys, och så har Gunilla Kjellman arbetat i sin studie av bröllopsgåvan. Det är detta arbetssätt som hindrat hennes undersökning att drunkna i material- och

formriktighet. Hade hennes avhandling skrivits utifrån ett annat paradigm, under en annan etnologisk epok hade resultatet blivit ett helt annat. Då hade vi fått en omsorgsfull och uttömmande monografisk behandling av ett sedkomplex, analyserat efter historisk-geografisk metod som så kanske spåtts ut med ett par droppar funktionalism. I en sådan studie hade form och formvariation blivit centrala teman, men avhandlingens bidrag till vår förståelse av bondesamhällets struktur, både i termer av kultur och samhälle, hade troligen blivit ringa.

Detta är viktigt att ha i minnet, just därför att ett avhandlingsämne som bröllopsgävor i sig rymmer en risk för att forskaren inte ska se skogen för bara trädet. Att Gunilla Kjellmans avhandling fått den utformning den har, beror inte bara på att den är en "nydoktorsavhandling" utan också därför att den speglar det paradigmskifte som svensk etnologi genomgått under de senaste åren.

Uppläggning

Det är alltså ett stort uppteckningsmaterial som utgör basen för avhandlingen, men detta material kompletteras på ett idérikt sätt med andra arkivalier, och främst då en grundlig genomgång av ett antal hemföljdslistor och bröllopsgävo-protokoll. Genom dessa hittills föga utnyttjade källor får författaren en möjlighet att ställa uppteckningarnas ofta vaga generaliseringar mot mycket konkreta redovisningar av gåvotransaktionerna.

Själva materialdiskussionen är ganska kortfattad, men materialbehandlingen verkar övertygande. Kanske hade man som läsare önskat mer information om hela den mödosamma genomgången och sällningen av arkivmaterial.

Bokens inledning ägnas framförallt en diskussion av de tre olika teoretiska perspektiv som författaren valt att applicera på materialet: strukturalism, historiematerialism och interaktionism. Genom dessa teoretiska glasögon beskrivs så gåvogivandet i tre kapitel: bröllopsgävan, hemgiften, fästmögången. (Vem skriver för övrigt en studie av det magiska tretalets betydelse som styrmekanism vid uppläggnings av etnologiska undersökningar?)

De tre gåvoformerna ges högst olika utrymme. Hemgiften analyseras ganska summariskt, medan diskussionen av bröllopsgävan är omfattande och utan tvekan avhandlingens "tunga" kapitel. Grundstrukturen i de tre kapitlen är dock likartad,

och bakom uppläggningsen ligger en ambition att beskriva gåvoseden utifrån en kulturell, social och ekonomisk aspekt.

Varje kapitel inleds därför med en beskrivning av den kulturella formen. Hur såg gåvoseden ut i olika delar av landet och inom olika sociala skikt? Hur var den integrerad i själva bröllopsfirandet? Så följer de sociala och ekonomiska aspekterna på gåvoformerna. Vilka var givarna, vad gav man och hur mycket? Vilka rättigheter och skyldigheter var gåvogivandet ett uttryck för? Det är här den ingående granskningen av gåvo-protokoll och hemföljdslistor ger resultat som sällan förekommer vid etnologiska sedstudier. Gunilla Kjellman kan rekonstruera nätverket av givare och mottagare på ett sätt som ger läsaren en detaljerad inblick i sedens sociala förankring i lokalsamhället. Det är en analys som öppnar spännande perspektiv och som vore värd att utveckla vidare i kommande studier.

I denna diskussion kommer förf. även in på gåvans ekonomiska betydelse, sedd i det vidare sammanhang som äktenskap och hushållsbildning utgjorde i 1800-talets bondesamhälle. Här kan hon visa vilken viktig institution gåvogivandet var i en kapitalfattig ekonomi och hur den i en del bygder kunde utformas till ett komplicerat creditsystem, där gåvor och gengåvor cirkulerade mellan hushållen.

Som en röd tråd genom hela avhandlingen löper ambitionen att kombinera lokala intensivstudier med en riksomfattande översikt. Syftet är att förklara variationer i kulturmönster med hjälp av regionala skillnader, och i denna jämförelse blir diskussionen kring allmogesveriges två dominanta kulturzoner, fäbodområdet och Sydvästsverige ett genomgående tema. Avhandlingens syntes behandlar främst detta problem, och här förs en diskussion kring bondesamhällets strukturomvandling under 1800-talet.

Tyngdpunkten i framställningen ligger alltså på en probleminriktad diskussion med en ambition att tillämpa olika teoretiska perspektiv. Med denna ambition går författaren i inledningen ut ganska våldsamt i en något vildvuxen teoridebatt, som på ett onödigt sätt skruvar upp förväntningarna på den analys som sedan följer. Inte nog med att inspirationen hämtats från dagens tre dominerande -ismer: strukturalism, interaktionism, historiematerialism. Författaren deklarerar också att hon är påverkad av funktionalismen, den historisk-geografiska skolan och dessutom ansluter sig till en

positivistisk vetenskapsuppfattning. Hur går allt detta ihop? Svaret är väl närmast: sisådär . . .

Gunilla Kjellmans ambition och dilemma är inte på något sätt otypiskt för dagens etnologi. Det som hänt i 1970-talets forskningsdebatt har karakteriserats av ett teoretiskt mångsyssleri, en eklekticism.

En av orsakerna till etnologins vitalitet under 1970-talet har varit just dess öppenhet. Vi har som etnologer befunnit oss i ett korsdrag av idéer och forskningsinfluenser, och detta är en av orsakerna till att etnologisk forskning idag möter så stort intresse från andra samhälls- och humanvetenskaper.

Det är inte frågan om ett okritiskt lånande och sammanplockande. Det är snarare så att en rad etnologer och folklorister visat på möjligheterna att utveckla den *kulturvevetenskapliga* kärnan i ämnet genom teoretiska nyorienteringar. Problemet kvarstår dock att tillägnandet av ny teori ibland blir för ytligt och att man som Olli Alho påpekat hela tiden måste fråga sig om de inlån och nybildningar man gör består av förenliga teorier.¹ Risken är att eklekticismen slår över i en slags additiv forskningstradition, där olika perspektiv läggs över varandra utan en mera systematisk diskussion av hur olika forskningsparadigm förhåller sig till varandra. Jag känner mig själv ambivalent i detta sammanhang. Samtidigt som jag är rädd för en teoretisk förflockning och ytlighet ser jag ambitionen att kombinera olika forskningstraditioner som en fin möjlighet till ett utvecklande av den etnologiska profilen. Det finns en teoretisk öppenhet och nyfikenhet inom ämnet som vi bör slå vakt om.

Gunilla Kjellmans ambition finner jag därför hedervärd och bra, min kritik gäller främst tillämpningen. Låt mig exemplifiera detta genom att se lite närmare på hur avhandlingsmaterialet betraktas genom de teoretiska glasögonen.

Strukturalismen har varit en viktig inspirationskälla, skriver författaren inledningsvis och tillägger helt riktigt att man inte blir strukturalist bara genom att tala om struktur. Med det varningsordet för ögonen kan man dock vandra vidare i texten och fråga sig om det inte just är en sådan reducering som en så mångfacetterad och komplex teoribildning som strukturalismen utsätts för i boken. Jag får en känsla av att författaren ofta använder ordet struktur synonymt med samhällsstruktur eller som en markering av att "allt hänger

sammans". Här tror jag finns en vetenskaplig fälla som många etnologer fastnat i: Det strukturalistiska perspektivet reduceras till ett *strukturfunktionalistiskt* perspektiv, såsom det utvecklades i efterkrigstidens brittiska antropologi.

Ordet struktur har helt olika innebörd i dessa två forskningstraditioner. Medan strukturfunktionalismen talar om strukturer som integrerade sociala system i funktionalistisk anda så handlar strukturalismens strukturbegrepp om konsistens, logik och paradigmatiska mönster i vårt tänkande – eller snarare i kulturens tänkande åt oss. Det kan t. ex. gälla att visa hur en och samma motsättning mellan manligt och kvinnligt, natur och kultur eller rent eller orent, slår igenom i en rad kulturella register eller på en rad olika nivåer i kulturen.

Min främsta invändning mot författarens tillämpning av ett strukturalistiskt perspektiv är att det blir för ytligt. En strukturalistisk analys av gåvosystem kan göras betydligt djupare och just visa hur en speciell gåvoprincip ges kulturella manifestationer på en rad nivåer i samhällslivet.

Ett liknande problem anmäler sig vid tillämpningen av ett historiematerialistiskt paradigm. En elak läsare kan säga att lika lite som man blir strukturalist genom att tala om struktur så blir man historiematerialist genom att tala om bas och överbyggnad. Jag tror att det är viktigt att här skilja på vad det innebär att ansluta sig till en materialistisk historiesyn och att tillämpa marxistisk teori.

Nu är ju efterhand historiematerialism en bred etikett på en rad forskningsriktningar, som delvis står i opposition till varandra. Gunilla Kjellman har själv valt den franske forskaren Maurice Godelier som förebild och han hör till dem som försökt integrera ett mer strukturalistiskt synsätt i marxistisk teori. Presentationen och tillämpningen av hans idéer blir dock ganska löslig, framförallt tycker jag att konfliktperspektivet och klassanalysen som ju är ytterst centrala i all historiematerialistisk analys kunde tillämpats mer övertygande.

Så är vi framme vid den tredje -ismen: den symboliska interaktionismen, som tillämpas i analysen av fästmögången. Här finns en mer omfattande etnologisk forskningstradition att anknyta till. Det interaktionistiska perspektivet kom i olika former, från Fredrik Barths generativa modell till sociologisk kommunikations- och rollteori, att prägla det paradigmskifte som ägde rum under 1960- och 70-talens etnologiska forskning – allt

¹ Olli Alho: Studiet av fester. Unifol 1979.

från Åke Dauns "Upp till kamp i Båtskärsnäs" till diskussionerna kring kulturell kommunikation på etnologkongressen i Hemse 1978. Ja, så väletablerad har denna forskningsriktning hunnit bli att den redan utsatts för kritisk granskning och historieskrivning av en yngre etnologgeneration i Nord-Nytt 1979.

I diskussionen kring bröllopsgåvan får jag intryck av att det närmast är fästmögångens utformning som gjort att just detta sedkomplex analyseras interaktionistiskt och häri ligger en fara. Interaktionismen blir lätt till ett ganska grunt perspektiv – en metod att studera hur folk agerar i bestämda roller och iscensätter bestämda sociala situationer. På detta sätt blir interaktionismen en metod för att beskriva handlingsmönster snarare än en teori om samhället och kulturen. Många av interaktionismens stora namn har just utsatts för denna kritik. I en granskning av Erving Goffmans forskning har t.ex. Richard Sennet påpekat att man genom att lägga ett dramaturgiskt perspektiv på folks handlingar fäster sig alltför mycket vid utanverket: scenens möblering, aktörernas roller och rekvisita, åskådarnas reaktioner etc. Man får 'a picture of society, in which there are scenes but no plot'.²

Med detta vill jag inte säga att det skulle vara omöjligt att kombinera ett interaktionistiskt perspektiv med ett strukturalistiskt eller ett historiematerialistiskt, bara vi hela tiden har klart för oss att dessa skolor vilar på olika premisser: de har grundläggande skillnader i fråga om samhällssyn och i antaganden om individens förhållande till samhällsstrukturen. Om interaktionismen kan sägas representera ett perspektiv där individen som aktör står i fokus och samhället främst framstår som en ram kring hans agerande, tar både strukturalismen och historiematerialismen sin utgångspunkt i strukturen, om än på olika sätt och med olika syften.

De två kulturerna

Så långt den teoretiska diskussionen. I avhandlingens problemorientering dominerar två frågeställningar: I vilken utsträckning speglar de regionala variationerna i gåvomönster olika samhällsstrukturer och hur kan sedmaterialet belysa bondesamhällets strukturomvandling under 1800-talet?

² Richard Sennet: *The Fall of Public Man*. New York 1976, s. 36.

Därigenom kommer Gunilla Kjellman in på två klassiska debattämnen i svensk etnologi, som med fördel kan länkas samman. Dels är det frågan om skillnaderna mellan nord och syd i svensk allmogekultur och dels det outslitliga diskussionstemat "Den gamla bondekulturens upplösning".

Kartläggningen av svensk folkkultur frambringade tidigt bilden av två relativt särpräglade kulturområden, Fäbodsverige och det konservativa Sydvästsverige. Denna inringning av två kulturområden baserades främst på en analysmetod som lite missvisande kallats den historisk-geografiska metoden inom etnologin. Vi bör vara lite försiktiga med prefixet historisk. Visserligen har den diffusionistiska teori det här är frågan om *tidslighet*, dvs. studiet av spridningsförlopp över långa tidsrum, som en viktig utgångspunkt, men däremot sysslade man inom den historisk-geografiska skolan sällan med historisk analys i betydelsen att de studerade kulturelementen förankrades i historiska kontexter och epoker. Tvärtom var analysen ofta påfallande ohistorisk eftersom de studerade kulturformerna inte sågs som produkter av bestämda samhällsstrukturer.

Senare forskning kom i högre grad att försöka förklara dessa särpräglade kulturområden i termer av skiftande socio-ekonomiska förutsättningar och denna debatt har under 1970-talet intensifierats i flera undersökningar av kulturell variation och regional samhällsstruktur.³

Gunilla Kjellman ansluter sig till denna diskussion och visar hur variationer i gåvomönstret kan föras tillbaka till olika sociala och ekonomiska strukturer. På en del ställen önskar man dock att denna analys hade fördjupats. För att t.ex. förstå den särställning som vissa ångermanländska bygder uppvisar när det gäller gåvomönster måste man ha klart för sig att 1800-talets Ångermanland inom sig uppvisar regioner med högst skiftande socio-ekonomisk profil. Här och i några andra fall hade man önskat en starkare anknytning till existerande etnologiska och agrarhistoriska lokala och regionala undersökningar av samhällsstruktur.

Denna invändning får dock inte undanskymma Gunilla Kjellmans tilltalande strävan att renodla två typer av gåvomönster – det är just genom denna renodling av idealtyper som diskussionen kan föras framåt. Hon slår fast att medan gåvose-

³ Nils-Arvid Bringéus: *Folklig kultur och social struktur*. Rig 1978: 41–56.

den i norr karakteriseras av en balanserad reciprocitet och en social öppenhet så är den inom det sydvästsvenska området mer stratifierad och sluten.

Författaren länkar denna kulturella skillnad till tidigare diskussioner om social struktur och bondekulturens former, från Brita Egarbts "Hästslakt och rackarskam" till Jonas Frykmans "Horan i bondesamhället" men denna jämförelse riskerar att bli adderande snarare än syntetiserande. Efterhand har vi fått så mycket information om dessa kulturvariationer och deras sociala förankring att tiden snart måste vara mogen för en mer genomgripande diskussion av relation kultur och samhällsstruktur i Norrland och Sydvästsverige.

Kanske är det fel av mig att kräva denna analys av avhandlingsförfattaren själv och kanske är det riktigare att konstatera att Gunilla Kjellmans slutsatser gör en sådan syntes ännu mera lockande. I en kommande uppsats har jag diskuterat hur en sådan syntes skulle kunna byggas upp och hur vi kan analysera de två regionerna som skilda samhällsformationer med högst olika konstruktion. Med stark förenkling kan vi karakterisera Sydvästsverige vid 1800-talets mitt som ett samhälle med klara klasskillnader och en typ av vertikal integration och social kontroll inom 'byahemmet', för vilken kyrkan och hustavleideologin fortfarande spelar en viktig roll. Prästen är samhällets moraliska ledare och de obesuttna är fortfarande del av en patriarkalisk struktur som delvis följer de sociala motsättningarna. Detta är ett samhälle där alla vet sin plats i den lokala hierarkin och där ett stort mått av social energi används för att isolera och stämpla marginella individer: den ogifta modern, tiggaren, tattaren och andra avvikare. De görs socialt osynliga genom föreställningar om rituell orenhet som Jonas Frykman påpekat. Inom detta område finner vi även en striktare arbetsfördelning mellan könen och en stark betoning av kvinnans roll som moder och hemmets husmor.

I Fäbodsvrige är den sociala strukturen mer jämlik och homogen. Avvikarna är färre liksom föreställningarna kring rituell orenhet. Relationerna mellan könen och mellan föräldrar och barn ter sig även den mer jämlik.

Dessa strukturella skillnader vilka för övrigt även borde inkludera en jämförelse av själva folkrommönstret som visar intressanta skillnader mellan regionerna kan förklara den relativa fattigdom på färgstarka seder kring livscykel och byaliv som karakteriserar Nordsverige. För att förstå skillna-

dena i t. ex. bröllops seder eller behandlingen av avvikare måste vi göra klart för oss att ett stratifierat bondesamhälle har ett betydligt större ritualbehov än bygder med mer jämlik social struktur.⁴

Typologi och process

Faran med ett resonemang som detta är naturligtvis att kulturmönster renodlas till typologier och motsatspar. En idealtypisk jämförelse av norr och söder bortser inte bara från de många variationerna inom de två områdena utan även från det faktum att vi hela tiden talar om ett bondesamhälle stätt i förändring.

Problemet med att väga ett strukturtänkande mot ett processtänkande kommer Gunilla Kjellman in på i sin syntes, där hon försöker sätta in motsättningen mellan norr och söder i ett utvecklingsperspektiv: de två områdena kan även ses som olika stadier i en och samma omvandlingsprocess där ett relativt slutet och självförsörjande bondesamhälle gradvis penetreras av marknadsekonomi och en agrarkapitalistisk organisation av både produktionsformer och sociala relationer.

Återigen sker här i analysen en renodling till två strukturer: ett kollektivistiskt bondesamhälle baserat på lokal självhushållning samt ett individualiserat och marknadsdominerat produktionsätt. Renodlingen är vällovlig även om den bortser från den delvis nya bild av det svenska bondesamhällets stegvisa omvandling som en del etnologiska och agrarhistoriska studier påvisat under senare tid.⁵

De idéer som förs fram i syntesen om att delvis betrakta gåvoseden som en ideologisk överbyggnad på ett produktionsätt som bryts ned under 1800-talet ter sig dock fruktbara. Här skulle man dock kunna jämföra de idéer som den brittiske historikern E. P. Thompson utvecklat kring dialektiken mellan kultur och produktionsformer, som författaren mer *en passant* nämner i syntesen.

Jag skulle dock vilja föra jämförelsen av de två strukturerna ett steg vidare. I ett bondesamhälle där ekonomin är lokalt förankrad med relativt hög grad av självhushållning och där den ekonomiska och ekologiska anpassningen ger små trygghetsmarginaler finns ett behov av 'a moral economy'

⁴ Se Orvar Löfgren: Historical perspectives on Scandinavian peasantries. Under tryckning i Annual Review of Anthropology 1980.

⁵ Se forskningsöversikten i det i not 4 a. a.

eller ett lokalt organiserat säkerhetsnät. I en sådan samhällstyp blir rätten att kräva hjälp och skyldigheten att ge hjälp inom den lokala gemenskapen en central norm, som inte bara uttrycks i gåvogivande vid bröllop utan även i en rad andra former för assistans. Försök att undandra sig denna reciprocitet bemöts effektivt, ofta genom informella sanktioner i form av utfrysning och förlöjligande.

Denna lokala solidaritet prövas och manifesteras i en rad situationer, från arbetsbyten under bråda tider till kristillfällen av mer dramatisk art. Systemet skapar ett socialt och ekonomiskt säkerhetsnät för bondehushållen samtidigt som det utgör en broms på den enskilde individens möjligheter till handlingsfrihet och ekonomisk maximering.

Ett sådant system kan vi förvänta oss i en förkapitalistisk ekonomi, men i takt med ändrade produktionsformer och en gradvis penetration av marknadsekonomin förändras situationen för den enskilde bonden. Nu skapas nya möjligheter och incitament till enskild expansion och ackumulation. Med denna ekonomiska förändring följer även en ökad social och ekonomisk stratifiering ute i byarna. Privat ägande, individuell kontroll och planering av produktionen blir en viktig förutsättning för de framgångsrika böndernas expansion. För det nya överskiktet kan reciprocitetssystemets kollektiva solidaritet börja kosta mer än det smakar.

Det är denna situation vi finner i 1800-talets svenska agrarsamhälle och det är mot denna bakgrund vi kan se hur gåvoseden blir ett kulturellt vapen i en kamp mellan ett traditionellt och ett nytt sätt att definiera solidaritet och lokal gemenskap. För de framgångsrika bönderna blir det viktigt att begränsa reciprociteten i gåvogivningen till att omfatta ekonomiska jämlikar, för de mindre framgångsrika kan traditionen utgöra ett vapen — ett försök att kvarhålla en moralisk ekonomi där *rätten* till hjälp är en viktigt utgångspunkt. De besuttna bönderna försöker å sin sida att omdefiniera gåvogivandet till andra skikt i lokalsamhället som välgörenhet, vilket i sig medverkar till att förtydliga den växande klassklyftan mellan dem som kan ge och dem som får tacka och ta emot. Jag menar att det är denna kulturkamp vi kan spåra i sedens omvandling under 1800-talet, i den skiftande synen på bröllopsgåvor och fästmögång, och jag tror att det vore fruktbart att utveckla en sådan analys vidare.

Släkt och arv

Låt mig så avslutningsvis behandla ett helt annat tema i avhandlingen som närmast har karaktären av en exkurs, men en principiellt viktig sådan. På sidorna 51–58 tar Gunilla Kjellman upp ett centralt problem i etnologisk forskning: Vad hade släktskap för social, ekonomisk och kulturell betydelse bland allmogen? I denna debatt tar hon spjörn mot ett av Börje Hanssens polemiska utspel.

I en rad sammanhang från 1950-talet och framåt hävdade Hanssen att både etnologer, antropologer och historiker etnocentriskt applicerat en borgerlig familje- och släktskapsideologi på studiet av sociala relationer i det äldre agrarsamhället. Framst med utgångspunkt i 1600-talsmaterial från Österlen och Själland hävdade han att vi knappast kan tala om släkten eller familjen som en grundcell i den sociala organisationen före 1700-talets mitt.

Mot detta väl tillspetsade påstående slår Gunilla Kjellman tillbaka och som i den mesta polemik blir utslagen åt båda håll för stora. Det är helt klart att tidigare forskningsgenerationer överskattat ättens och familjens betydelse i det äldre svenska samhället (även en så grundmurad uppfattning som föreställningen om det äldre medeltida ättesamhället har börjat knaka i fogarna).

I diskussionen av släktskapens betydelse bland svenska bönder under de senaste tre århundradena från 1600-talet och framåt tror jag det är viktigt att skilja mellan en pragmatisk, ekonomisk syn på släktskap och den nya blodsmystik och släktkärlek som utgör ett viktigt element i 1800-talets borgerliga kultur.

I det äldre agrarsamhället var släktskapen i hög grad förankrad i ägande och kapitalkontroll och detta gjorde att släktskapens betydelse tenderade att öka ju högre upp på den sociala skalan man kommer. För många av 1600-talets hårt pressade dagsverksbönder var inte gården det arvsobjekt som det senare blev eller kanske tidigare varit. Jag tror därför att släktskapens ökande betydelse under 1700-talet inte främst bör tolkas som en borgerlig kulturpåverkan, orsaken är snarare att finna i den ökade ekonomiska stratifieringen i bonde-samhället. I takt med att ett överskikt av besuttna bönder konsolideras bl. a genom de ökande friköpen blir arv och kapitalöverföringar inom familjegruppen allt viktigare.

I polemiken mellan Kjellman och Hanssen placerar jag mig försiktigtvis i en mellanposition.

Släktskapens betydelse har, menar jag, varierat starkt mellan olika epoker och socio-ekonomiska skikt i det svenska bondesamhället. Här finns knappast en enkel utvecklingslinje mot ett samhälle med ökad eller minskad släktskapscentrering. Snarare bör vi för varje miljö vi studerar fråga oss så förutsättningslöst som möjligt, vad betyder de sociala relationer som kallas släktskap och familjeband i just denna kultur, i denna epok? Med denna utgångspunkt är det knappast förvånande att synen på familj och släktskap var helt annorlunda i medeltidens Sverige eller hos de hårt pressade danska och skånska hoveribönderna under 1600-talet, bland 1800-talets storbönder eller inom det agrara proletariet under samma århundrade.

Vi bör alltså inte fråga oss om släktskap betydde mer eller mindre förr. Det är att formulera frågan fel. I stället bör vi se släktskap som ett kulturellt fenomen som kan fylla vitt skilda emotionella, sociala och ekonomiska funktioner i olika historiska situationer.

Mer enig är jag med Gunilla Kjellman i hennes diskussion av arvstraditioner och arvsstrategier som ett viktigt studieobjekt, även om jag inte tror att arvslagstiftningen är en särskilt intressant källa i detta sammanhang. Det är snarare så att svenska bönder under alla tider uppvisat en fenomenal förmåga att kringgå arvslagstiftningens paragrafer. Klyftan mellan lag och folklig praxis har varit stor.

En viktig poäng i avhandlingen är just att den visar i vilket brett perspektiv arv måste ses i bondesamhället. Arv måste studeras som en livslång process där kapital i många former – från yrkeskunskap till husgeråd, boskap och jordstycken – överförs från generation till generation. Som Gunilla Kjellman visar blir bröllopsgåvan ett viktigt led i denna process. Genom sina hemföjdslistor kan hon bland annat slå fast att det inte var några obetydliga kapitalmängder som kunde överföras vid bröllopet. På detta sätt blir hennes analys en ytterligare bekräftelse på att vi bland svenska bönder knappast finner enkla, klart avgränsade arvssystem utan snarare mycket flexibla arvsstrategier där föräldrar i etapper för över tillgångar av vitt skiftande karaktär till nästa generation och

ofta utvecklar etableringsstrategier för varje barn. Den fokusering på jord och jordäggande som präglat så mycket agrarhistorisk forskning visar sig återigen farlig: bland svenska bönder har jord bara varit en av många viktiga resurser som skulle till för att skapa en ny bärkraftig hushållsenhet. Det faktum att vi genom den kamerala tradition och den jordbeskattning som utvecklades i det svenska agrarsamhället får en slagsida i källmaterialet där just jordinnehaven och jordtransaktionerna registrerats mycket noga får inte förleda oss att överbetona just denna kapitalform. Genom sitt utnyttjande av nya källtyper har Gunilla Kjellman ytterligare bidragit till att nyansera den skevheten.

Diskussionerna kring släkt och arvspraxis visar att Gunilla Kjellman lyckats avlocka sitt källmaterial en rad intressanta upplysningar. Vad som ursprungligen säkert var tänkt som en sedstudie blev till något mera: ett försök att belysa viktiga drag i bondesamhällets sociala och ekonomiska struktur. Den idérikedom som karakteriserar mycket av framställningen, liksom utnyttjandet av traditionella källtyper på ett otraditionellt sätt förtjänar lovord.

Man kan ha många meningar om hur en doktorsavhandling bör utformas i det nuvarande systemet. Även om avhandlingen har uppenbara brister, främst i den alltför ytliga och osmälta teoritillämpningen, tycker jag att det finns anledning att prisa den nyfikenhet, öppenhet och kreativitet som karakteriserar Gunilla Kjellmans forskningsarbete. Det är trots allt betydligt lättare att skriva en ofarlig avhandling med låg teoretisk ambitionsnivå än att frejdigt ge sig i kast med stora och övergripande problemställningar.

Slutresultatet är knappast en helgjuten och avrundad studie, utan snarare ett försök att ställa en rad olika frågor till ett stort material. Många av dessa frågor blir ofullständigt besvarade och stimulerar därigenom läsaren till egna reflektioner och ger uppslag till vidare forskning. Gunilla Kjellmans avhandling bekräftar ännu en gång att hela frågan om det svenska agrarsamhällets och allmogekulturens omvandling under 1700- och 1800-talen måste tas upp till förnyad och systematisk granskning.

Identitet och revitalisering

Av Göran Rosander

Anders Salomonsson: Gotlandsdricka. Traditionell kultur som regional identitetssymbol. English summary. Diss. Skrifter utg. av Etnologiska sällskapet i Lund 10. Press förlag, Karlstad 1979. 214 s., ill.

Maltdryckerna hör till de bäst utforskade elementen i nordisk etnologi. Anders Salomonsson har emellertid funnit nya angreppssätt i sin bok om hembryggt gotlandsdricka: han koncentrerar sig på samtidsskiktet samt låter själva kulturelementet och dess produktionsteknologi bara tjäna som utgångspunkt för en analys av vad som ligger bakom revitaliseringen av ett äldre bruk.*

Nutidsinriktningen har gjort att förf. till stor del måst skapa sitt källmaterial, dels genom intervjuer, dels genom sex frågelistor. Man får följa undersökningens gång, och uttalandena om stoffet är försiktiga. Tillämpade urvalstekniker är invändningsfria. Dock saknas källkritik av det insamlade stoffet. Möjliga felkällor diskuteras ej utom i förbigående (s. 178). Maltdrycker innehåller ju alkohol, och därmed finns genast risk för tendensiösa svar. Och frågornas utformning blir en hemlighet, eftersom ingen frågelista återges.

De dåligt kontrollerade citaten måste också påtalas. Felen vimlar. Käll- och litteraturförteckningen har åtskilliga brister. Av någon anledning saknas där de otryckta källorna. Att förf:s eget material förvaras på Gotlands fornsal döljs t. ex. Den tillämpade bibliografiska tekniken gör skillnaden ottydlig mellan tidskriftsnamn och seriebeteckning. I stället för förlagsort anges tryckort. Fel av denna art skall inte behöva förekomma i ett akademiskt lärdomsprov och återfaller ytterst på

* Rec. är en sammanfattning av recensentens anförande som fakultetsopponent vid disputation i Lund den 14 dec. 1979. Åtskilliga fakta har brevlades inhämtats från J. Heinonen (Oy Alko, Pääväämä), L. Hoas (Visby polisdistrikt), R. Jonasson (Systembolaget i Visby) samt E. Schön (Nordiska museet). K. Genrup (Gotlands bildningsförbund) har på recensentens uppdrag gjort ett tiotal intervjuer på Gotland.

den fostrande institutionen. Inadvertenserna kar väl tyckas obetydliga *men åsamkar framför allt utländska läsare bryderi*. Vetenskaplig akribi är inget självändamål!

Dessa negativa intryck uppvägs dock av smidigt språk och en stringent uppläggning. Likaså är bildmaterialet utmärkt. Förf. står själv för en stor del av fotona (men varför saknas uppgift om var många av dem förvaras?)

Boken består av tre avsnitt. Det första ger en teknisk beskrivning med utgångspunkt från gotländska förhållanden – här lever hembrygningen starkast i Norden i dag. En snabbskiss från Sverige i övrigt och från grannländerna kompletterar. Vidare diskuteras orsakerna till drickabrygningens tillbakagång. Vad Gotland beträffar, har denna framför allt försvunnit från norra delen. Sedan ett decennium har åtskilliga tätortsbor återupptagit bruket, och tolkningen härav bildar tredje delen.

Den diskussion som förs är givande, men förf. har enligt min mening så fascinerats av de rent etnologiska aspekterna att han glömt att hembrygningen också är en del av det levande samhället med därav följande implikationer. Synsättet blir härigenom inskränkt.

Allvarligast är avsaknaden av nykterhetspolitisk analys. Grunden ligger i att "dricka" inte definieras. Det är ett förrådskt ord, som här dialektalt betyder "maltdryck", vilket inte helt klart framgår. I lagens mening är det nämligen ofta öl som bryggs. *En redogörelse för den reella alkoholhalten saknas helt*, vilket är obegripligt. Saken är så mycket mer anmärkningsvärd som lagstiftningen – den lagstiftning som helt förbigås – givetvis är upphängd på alkoholhalten. Gällande lag skiljer mellan lättöl (mindre än 1,8 viktsprocent alkohol; klassas som "alkoholfritt"), öl (1,8–2,8) och starköl (över 2,8). Hembrygning *för eget bruk* är tillåtet. Noggranna bestämmelser finns om vilka ingredienser som får användas. Maximal alkoholhalt är 4,5 %. Beträffande det färskaste lättölet, dvs. dricka, får den s. k. stamvörtstyrkan inte överskrida 6 %. Vidare maximeras sockerhalten vid all tillverkning av öl och starköl.

Också i Finland och Norge är hembrygning tillåten, i sistnämnda land dock bara på malt som ej blivit tillverkaren "overdrat av nogen anden". Orsaken till att förf. vid fältarbete just inte funnit några norska garage förvandlade till brygghus är alltså bl. a. att lagen hindrar icke-bönder från att brygga. Ytterligare en faktor som spelar in i Norge är kommunstyrelsens beslutanderätt i fråga om försäljning och utskänkning; alkoholmoralen är här ofta sträng. Två av de tre kommuner förf. undersökt visar sig ha totalförbud mot försäljning över disk. Sådana förhållanden måste givetvis tas med i analysen av hembrygningens förekomst.

I intet av de tre länderna är användning av maltextrakt numera tillåten, något som inte nämns i de avsnitt i boken som behandlar just extrakten.

Hur stark brukar då hembrygden vara? Uppgifterna går mycket isär eftersom man reglerar styrkan med hjälp av maltmängden och tillsatsen av sötningsmedel. Enligt uppgift har lantbrukskemiska stationen i Visby, som analyserat alkoholhalten på uppdrag av ett par hembryggare, funnit denna vara 5–6 viktprocent, vilket kan jämföras med att starköl får hålla högst 4,5. Helt utjäst dricka lär kunna komma upp i 12–14 volymprocent, vilket motsvarar åtminstone 10 viktprocent (jfr bild s. 160). — Enligt uppgift från polisen i Visby har det dock aldrig varit aktuellt att ingripa mot tillverkning av för stark dricka.

Förf. betonar på flera håll att det hembryggda ölet *förr* betraktades som något av en rusdryck men att det numera i detta syfte "nästan helt" ersatts av sprit, vin och köpe-öl. Stämmer det verkligen helt? Polisen uppger att dricka ibland resulterat i rattonykterhet. En genomgång av rättegångshandlingar hade varit av intresse. Polisen säger vidare att man diskuterat saken internt och flera gånger påpekat riskerna i radion och pressen.

Den konstaterade berusningsrisken — som förf. märkligt undervärderar; vill han skydda dryckes-seden? — gör det intressant att veta om andra än polisen tagit till orda i saken. Det visar sig att så är fallet. Länsläkaren tog på 50-talet bladet från munnen då han fann att personer som inte druckit annat än gotlandsdricka hade alkoholskador. En nuvarande läkare på ön har också påvisat alkoholskador av samma orsak.

Från nykterhetshåll har man (i motsats till vad som framgår på s. 162) förstås uppmärksammat saken, bl. a. genom insändare och resolutioner (IOGT:s länsorganisation samt lokala föreningar). Också enskilda nykterister kan ta avstånd. En

opinionsförändring tycks vara på gång, vilket väl indikerar att bruket av starkt dricka tilltagit.

Brygningens avtagande analyseras med mestadels stor ackuratess och med kloka och försiktiga tolkningar, medan återupptagandet inte får en lika ingående behandling. En av de regressionsfaktorer som dras fram är tillkomsten av bryggerier. Dricka blev därigenom lätt åtkomligt, bl. a. för de talrika arbetarna på norra Gotland, en process som började under mellankrigstiden. Någon utredning om bryggeriindustrin görs dock aldrig, bara i förbigående berättas om var bryggerier fanns.

Material tycks dock finnas som skulle kunna ge exakta besked om inte bara tillverkningsställen utan också om produktionen från 1903. Då tillkom nämligen en ny förordning om maltdryckstillverkning, och samtliga tillverkare, skattepliktiga som icke skattepliktiga, skulle inleverera uppgifter till det som sedermera blev Kontrollstyrelsen. Jag har inte haft tillfälle att titta på materialet men föreställer mig att man skulle kunna göra jämförelser mellan maltdrycksförbrukningen per capita i olika län och därav kunna dra vissa slutsatser.

Det finns också ett kompletterande material på konsumentsidan. SCB:s hushållsbudgetundersökningar har ett tiotal gånger sedan 1913 låtit familjer föra noggrann kassabok under flera månader. Säkert finns åtskilliga gotlänningar med där. Inköpsmängd och frekvens kan då undersökas.

I fråga om bryggandets återupptagande lämnas läsaren i viss okunnighet om den reella omfattningen. Försök till en numerisk uppskattning görs inte. Hur fort tillväxer gruppen? Kunde inte en checkning av ölförsäljningens nedgång vid helgerna år från år givit indikationer? Det finns nämligen uppgifter — närmast från Pripps nederlag på ön — som tyder på att hembrygden avspeglas däri. T. ex. Systembolagets butik i Hemse har 15 % mindre starkölsförsäljning i december och första delen av januari än i november; julen är det främsta brygningstillfället.

Tyvärr saknas ordentliga uppgifter om hur stor en normalbrygd är, hur mycket ett hushåll kan tänkas brygga om året, hur mycket dricka ett kilo malt ger samt framställningskostnaden. Systembolaget uppger dock på förfrågan att råvarukostnaden kan ligga kring 40 öre/l. Beräkningen utgår gissningsvis från den högsta siffran som brukar anföras vad gäller mängden dricka per kilo malt: 12 l. Jämfört med svagdricka är väl prisskillnaden inte stor, men tar man bara ut 5 l/kg (den lägsta siffran som påträffats i litteraturen) kommer styr-

kan upp i starkölets, och vinsten blir på grund av beskattningen avsevärd. De nyfrälsta bryggarna tillhör enligt förf. ofta tjänstemannagruppen och har då råd att slösa med malt. Eftersträvar de starköl, kan de spara hundratals kronor. Påståendet (s. 190) att nybryggningen saknar ekonomisk betydelse kan jag därför ej hålla med om. En diskussion om alkoholhalten hade visat detta.

Om nybryggarna får vi också veta att de normalt utgörs av män samt har rötterna i öns landsbygd, så att de haft kontakt med dricka-miljö i barndomen. Men uppvisar de även i övrigt preferens för den folkliga lokalkulturen, såsom folkdans, medlemskap i hembygdsförening, köp av gotlands-litteratur, medveten dialekt? Vilka element prioriteras i den hembygdsorienterade livsstilen? En sådan undersökning hade visat hur integrerad deras drickaanvändning är i värderingarna, om bryggningen är ett jippo eller en levande, meningsfylld handling. Raden av frågor kunde fortsättas: förenas de genom att vara radhusägare, ha viss ålder, läsa (eller inte läsa) skönlitteratur, vara sportintresserade? Hur ser de individer ut som går i spetsen? Hur sprids kunskapen? Vad betyder receptsamlingar, muntlig information, pressen? När kom för övrigt den första tidningsartikeln om ölbryggning? Kan det ha varit en utlösningfaktor? Och kan mellanölets försvinnande tänkas ha inverkat på hembryggningens renässans? Ölbryggningens, -drickandets och -pratandes sociala funktioner diskuteras inte. Yttringarna tycks mig ha expressiv och instrumentell prägel. Nybryggarna kommunicerar en livsstil, tar det som anledning till samkväm, misstänker jag.

Man hade också velat veta om det finns talesätt, ramsor och supvisor som gäller drickat i dag. Just i dylik folklore kommer synen på dricka (som ett avsnitt hos förf. lyder) fram, alltså generaliserade värderingar, sådana som efterlyses (s. 178).

En sak som inte diskuteras är magi och folklore kring brygden. Vi får blott några glimtar. Även om dylik övertro – förståelig, eftersom bryggandet var fullt av riskabla moment som man på magisk väg ville skaffa sig kontroll över – väl inte förekommer i dag, hade en viss utveckling av temat varit av intresse. Man kan också fråga sig om den ännu flitiga användningen av ene vid bryggningen är en folkmedicinsk reminiscens. Ene hade ju förr en vidsträckt användning såsom kraftbringande och skyddande, liksom det använts i rengöringssyfte.

Avhandlingens kärnpunkt är diskussionen om revitalisering och folklorism. Förf. har här gjort en

förtjänstfull utredning, en pionjärgärning på svenskt område. I korthet går resonemanget ut på följande. Guten hyser en kompensationssträngtan, alstrad av underlägsenhetskänsla gentemot fastlandsborna och känslan av att vara bortglömd i makroekonomiska sammanhang. Detta kombineras med en stark identifikation med hembygden och vetenskapen om att vara bärare av en kulturell egenart, i sin tur bekräftad genom turisternas intresse. Mindervärdeskomplexet gör att man söker efter konkreta manifestationer för att hävda sig. Här kommer gotlandsdrickat väl till pass: det är numera unikt, uppmärksammat och kulturellt oåtkomligt för utomstående. Drickat blir en identifikationssymbol, och seden att brygga revitaliseras. I och med detta får hembryggningen status och tenderar att övergå i mode. Gröna vågen har inverkat indirekt i förloppet genom att fästa intresset vid och öka uppskattningen av det traditionella, konstlade och "äkta".

Tolkningen torde stämma i stort, men den teoretiska diskussionen kunde ha förts längre. Det gäller här ett återupptagande av ett konkret bruk och en näringsgren som samtidigt förlänas lokalpatriotiska och gimmickartade övertoner och där såväl manifestation som produkt är viktiga. Vid analysen finns många trådar att nysta i. Somliga har tidigare berörts. Trådarna är t.ex. begreppet mode; lokalpatriotismen; drickats ställning som konsumtionsvara; dagens liberala inställning till alkohol; den kulturella kommunikation som är inblandad i handlingen; statusresonemang; ekonomiska aspekter; den ökade fritidens betydelse; etniciteten. Ett stort komplex där orsak och verkan ligger insnodda i varandra! Tolkningar till några av dess delar skall antydvas.

Drickat apostroferas i framställningen som en *identitetssymbol*. Däri ingår implicit att det kommunicerar något, dels utåt (står som kännetecknen för gutmisk etnos) dels inåt (en bekräftelse på jagets tillhörighet till ett kollektiv, "gotlänningar"). Förutsättningen är att det är positivt att bli uppfattad som öbo. Hur har denna image skapats? Vad ligger det för fördelar i att skaffa sig en "mindre" identitet? Här är förf. ej helt klar i sin framställning. Tendensen är mycket vanlig i dag; paralleller dras med tredjegenationens invandrade som ju brukar manifesteras sin härkomst. Liknelsen haltar emellertid, eftersom den förment gotländska identiteten inte är lika tydlig och uttalad. Här är det i stället fråga om att bygga upp ett slags *kvasiatnisk* identitet. Den har i vårt fall inte strate-

giskt utan närmast operationellt syfte; man spelar på sin särprägel ibland, när det passar, men uppträder i övrigt som en vanlig svensk. En självhåvdelse finns också med. Stor del i processen har massmedia, som ger exempel och sprider idéerna om kvasiidentiteter.

Vid den etniska återuppbyggnaden konverterar man här inte sin etnicitet i pengar, vilket brukar anses vara kännetecknen på folklorism.

Det är viktigt att påpeka att den etniska identiteten i detta fall verkligen är kvasi: känslan är knappast integrerad i personligheten från början. De öbor som uppför sig annorlunda – ickebryggarna – räknas också som gutar. Snarast kan man tala om *traditionsidentitet*; man når en fördjupad jagkänsla med hjälp av seder och bruk. Eller kanske skall vi hellre slopa ordet identitet, som är tyngt av psykologiska och antropologiska utläggningar, och hellre tillgripa det neutralare *återorientering*, varmed menas aktiviteter som förtydligar etniska normer och celebrerar festliga höjdpunkter. Orienteringen sker mot en referensgrupp.

De kulturelement det rör sig om vid återorientering kännetecknas enligt min mening av att vara obetydliga från socioekonomisk synpunkt, de kan snarast betraktas som kulturens kosmetika

vara av tydlig kommunikativ karaktär
uppfattas positivt i alla kretsar

vara av sådan karaktär att avstående från bruket inte väcker aggression från brukarna

aktualiseras tillfälligt och inkonsekvent, vilket försvårar för andra att placera in brukaren i en given social kategori.

Syftet är alltid ideologiskt och rymmer ett slags patriotisk potential. Saken gäller ofta *estetiska traditioner*, som då kan användas symboliskt som bevis på etnisk tillhörighet. Till dessa kan också kostkomponenter föras, ofta av ett slag som utomstående betraktar som "äckligt". Lambskalle är ett ytterligare exempel från Gotland (ej nämnt av förf.); svartsoffa, surströmming och gammelost andra. Exklusivitet och exotism i fråga om smak och konsistens tycks vara prioriterade vid återorienteringen. Denna ger möjlighet till *personlig särprägel* i en alltmör homogeniserad värld – här tror jag en del av gotlandsdrickats hemlighet ligger förborgad.

Konsumtionsteoretiska aspekter kan också läggas, särskilt då det gäller drickats egenhet att tendera mot mode. Det man konsumerar är generellt

den prestige som bruket är laddat med. Man drar röntan på ett forntida arv. Välkända synpunkter på modet, här tillämpat på dricka, är att det

utgör en iögonenfallande konsumtion (mycket dricka förtärs på fester, inför främlingar)

tillfredställer vårt behov av omväxling (dricks mest vid högtider)

ger möjlighet att uttrycka social distans till andra (främlingarna) och social gemenskap eller värdegemenskap med de invigda

gäller blott de yttre områdena av en människas liv (dit hör denna icke nödvändiga dryck)

lätt tas som förevändning att "unna sig lite extra"

imiteras lätt, är smittsamt.

För att en nyhet skall bli mode får den inte vara *för* ny utan måste kunna relateras till vår tidigare erfarenhet (i detta fall upplevelser i barndomen). Det är aldrig skamligt att följa modet, inte heller i vårt sammanhang.

Om nu hembryggandet blir mode, kan man fråga sig hur länge det fortsätter. Varje mode når sin mättnad, nämligen då elitmodet blir massmode. Att det här är fråga om en "elit" framgår av empirin.

Ytterligare faktorer i sammanhanget som här bara kan omnämnas är t. ex.

fritidssysslor och hobbies som kompensation för enformigt arbete. På fritiden förverkligar man sina ideal om livskvalitet, till vilket hör ett gotländskt öl – och fritiden är lång i dag

nostalgivågen, vilken förf. ser som en del av gröna vågen. Det är dock tveksamt om denna, som jag uppfattar den, proteströrelse hos otillfredställda grupper skall tillskrivas någon positiv påverkan på den rådande uppskattningen av gammalt och fornt

öldricket som manlighetssymbol. Hur vanligt är det att man jämför, provsmakar och skryter med styrkan och smaken?

I ett avsnitt behandlar förf. sin forskarroll och betonar hur undersökningen givit ytterligare skjuts åt drickandets popularitet genom att omtalas i massmedia. Trots det något snäva synsättet som skymmer delar av drickats socioekonomiska funktioner kommer boken säkert också att ge skjuts åt andra revitaliseringsstudier.

Internationales Handwerks-geschichtliches Symposium, Veszprém 20–24.11.1978. Ungarische Akademie der Wissenschaften: Veszprémer Akademische Kommission. Budapest 1979. 453 s., ill.

Det första internationella hantverkshistoriska symposiet hölls i november 1978 i Veszprém, sydväst om Budapest. Veszprém är en gammal hantverksstad, och här hade en arbetsgrupp varit verksam sedan 1973 för att först ordna ett hantverkshistoriskt symposium för Ungern, men småningom i avsikt att låta det växa ut till att bli ett internationellt sådant. En inbjudan gick ut till 160 institutioner, universitet, museer, arkiv, och den hörsammades av 26 forskare i 8 länder, som reste till Veszprém med uppsatser och förberedda inlägg för att byta erfarenheter med 54 ungerska hantverkshistoriker. Ett år senare föreligger nu den samlade mödan i en fullmatad volym.

Det är en imponerande prestation, som utförts i Veszprém med Ernó Nemezc, Éva Somkuti, István Erí och Péter Nagybakay i spetsen. Arbetsgruppen hade ställt upp 4 tema kring vilka anförandena och diskussionerna skulle röra sig. De gällde hantverksgesällernas vandringsvägar, skråföremålen som historiskt källmaterial, skråorganisationer i Öst- och mellaneuropa samt spridda forskningar i skrå- och hantverkshistoria. Och de lockade 19 utlänningar och 15 ungrare till 34 anföranden.

Ottó Domonkos, Sopron, behandlade hantverks-gesällernas vandringsvägar och kringvandrandets teknik-historiska betydelse. Med hjälp av bevarade gesällböcker visade han, hur ett huvudstråk gått från Wien utmed Donau till Regensburg, över Nürnberg till Strasbourg, därefter norrut till Hamburg, utmed Östersjö-kusten till Rostock, vidare till Berlin genom Sachsen, Thüringen, Bayern samt till Sopron och Pressburg/Bratislava. Ett annat stråk gick från Wien till Brünn/Brno, Prag, Dresden, Berlin, Rostock, Stralsund samt åter. Det största antalet gesällböcker hade Domonkos funnit i Karl-Marx-Stadt. Nyheter spreds till Ungern från Chemnitz, när det gällde färgare, från Dresden, när det gällde bokbindare, från Leipzig betr. guldsmeder, från Erfurt betr. hattmakare samt från Berlin betr. bl. a. barberare.

Gustav Otruba, Linz, hade från österrikiska skråarkivalier kartlagt hantverksvandringar och i

stadsarkivet i Krems funnit ett bra material med symposiets längsta resebelägg i sejlaren Leopold Nathmüller, som 21 år gammal år 1853 konditionerade i replagerier i Linz, Salzburg, Wien, Varna, Konstantinopel och Bukarest.

Lucas Wüthrich, Zürich, hade gått igenom gesällbrev och gesällböcker i Schweizerisches Landesmuseum och konstaterat, att gesällerna var mellan 18–20 år, när de gav sig ut på vandring. Den varade i allmänhet 3 år, men kunde stundom omfatta ända upp till 9–10 år. Från Zürich räknat gick routen vanligen till Hamburg, Bremen, Köpenhamn, Berlin, Dresden, Prag, Wien, ibland också till Ungern och Balkanländerna. Väsentligen rörde den sig inom tysktalande områden.

László Beliczay, Budapest, kunde ur egen erfarenhet berätta om vandringar under 1930-talet som vaxljusarbetare. En förfader hade fått mästarbrev i yrket 1834, när gillet grundades i Pest. Familjen Beliczay hade hållt på traditionen inom yrket. Även om de senare utbildat sig till läkare och advokater, hade de börjat som gesäller och gått på routen Wien, Salzburg, Nürnberg, Zürich, Genève, Dijon, Paris, München.

Anton Zpiész, Bratislava, hade i stadsarkivet i Bratislava gått igenom material, som gav honom möjlighet presentera tablåer, vilka påvisade, att gesäller i s. k. allmänna yrken rekryterades inom en krets av ca 300 km runt Pressburg under det att gesäller i "finare" yrken kom från avlägsnare områden.

Friderike Prodinge, Salzburg, önskade med sitt anförande inom det andra temaområdet om skråföremålen få jämförande synpunkter från symposiet på s. k. gilleskors. Hennes egna belägg på gilleskors av förgyllt silver hos hattmakare, guldsmeder och skeppare kom från Salzburg, Oberösterreich och Bayern. Korsen bars i processioner, och vid jordfästningar ställdes de intill kistan. — Péter Nagybakay, Budapest, replikerade, att man inte känner till gilleskors i Ungern. Här använde man vid begravingar, särskilt i Transdanubien i stället s. k. gilleslyktor. Tack vare ett antal vittnesbörd konstaterades gilleskorset antagligen vara en österrikisk specialitet. Grazyna Wróblewska, Poznan, riktade uppmärksamhet på förekomst av s. k. Einberufungstafeln i Flandern, Nordtyskland, Schlesien och Polen. Och Küllike Koplinski, Tallin, analyserade skråsymboler från Tallin och Riga och noterade förbindelser med danska och tyska städer.

Inom det tredje temaområdet behandlades den period, då skråna gick mot sin upplösning, hur förhållandena gestaltade sig i städer och på landsbygden, då åtskilliga yrken började bli industrialiserade, och då den ekonomiska produktionsstrukturen förändrades. Klára Dóka, Csómör, analyserade denna övergångsperiod sedd ur östra Mellan-europas synpunkt; Vladimir Scheufler, Prag, från de böhmiska ländernas horisont, Josef Ehmer, Wien, med exempel hämtade från Wien; Helga Schultz, Berlin DDR, från trakterna kring floden Elbe samt Tamás Faragó, Budapest, från Pilisbergen i Budas omgivning.

I diskussionen ställde Ottó Domonkos en fråga om inte forskarna från Wien, Bratislava och Budapest borde fortsätta med penetration av problem, som man nu ställt och försökt lösa inom detta temaområde, bl. a. om organisatoriska och juridiska spörsmål samt om maktförskjutningen av centrum för många skrån från Wien till Pressburg/Bratislava. Franz Lerner, Frankfurt am Main, tyckte för sin del, att man snarare borde ägna mer framtida uppmärksamhet åt migrationsfrågor. Snabbt industrialiserade områden i Oberschlesien drog till sig mängder av människor från olika håll. Trenden utgjorde en rörelse från öster mot väster. Senare nådde denna våg England, men där fick dessa människor först inte arbeta i industrin utan såsom tjänare, pigor och drängar. Ett helt oskrivet kapitel är hur småhantverkartraditionen förmedlades till Nordamerika av europeerna. Utvecklingen av hantverkstraditionen hänger samman med utvandringen. Lerner vill nu stimulera forskare, att ta reda på vilken roll tyska, österrikiska, ungerska, nordiska utvandrare spelade, när den europeiska hantverkstraditionen kom till USA och till Kanada. En ytterst intressant uppgift, som man nu bör ta i tu med i en bred gemensam samverkan!

Inom det fjärde temaområdet, där man tagit upp spridda forskning i skrå- och hantverkshistoria, kom det samlade intresset mest att kretsa kring frågor om hantverksterminologi. Marija Serćer, Zagreb, ivrade för gemensamma satsningar för att få till stånd hithörande ordböcker. Själv gav hon exempel på ungerska, kroatiska och tyska beteckningar från knappmakarnas skrå i Zagreb. Anvisningar på mästarprov innehöll mängder av ord av gemensamt intresse för dräkt- och hantverksforskare. Knappmakarna blomstrade i Zagreb, då dolman var på modet, men under slutet av 1800-talet

fann de endast arbete med uniformer, ty under inflytande av illyrierna blev det civila modet allt enklare. Under 1900-talet fanns det småningom bara några utövare av knappmakaryrket kvar, och knappast något av dess ordsfatt. Maria Serćers givna exemplifieringar på fackord och uttryck från hantverk i Zagreb, och Küllike Kaplinskis motsvarigheter på lågtysk hantverksterminologi belagd redan i den lübeckiska stadsrättens dokument föranledde Claus Teja Erb, Berlin DDR, att med utgångspunkt från nylatinskt material önska sig systematiska framställningar. I samverkan mellan hantverkshistoriker och språkforskare bör därför en systematisering av hantverkens ordsfatt framställas.

Symposiet utmynnade i liknande rekommendationer om fortsatta internationella kontakter mellan hantverkshistoriker. Utöver nära kontakter i fortsättningen mellan de här angivna forskningsinriktningarna, dvs. om hur innovationer spreds via gesällvandringar, om förekomst och dateringar av skråföremål, om migrationsfrågor, särskilt om hur den europeiska hantverkstraditionen kom till Nordamerika samt om en systematisering av yrkesbeteckningar och utarbetande av en hantverkets ordbok — bör man såsom omedelbar fortsättning på dagarna i Veszprém göra ett register med namn och forskningsområden på dem som arbetar med hantverkshistoria. Allt givetvis under förbättrade arbetstekniska möjligheter, t. ex. genom upprättande av dataregister, kanske efter mönster av det program Max-Planck-Institut für Geschichte utarbetat. Kommittén i Veszprém (VEAB) åtog sig nu närmast att samla in uppgifter till forskningsregistret och publicera dem.

För den som känner för hantverkshistoriska problem och metodfrågor betyder boken från internationella hantverkshistoriska symposiet en utmärkt sammanställning av aktuella frågor och en stimulerande inspiration till fortsatt arbete i internationell samverkan.

Allan T. Nilson

Nils-Arvid Bringéus: Att läsa för maten. Meddelanden från Kyrkohistoriska Arkivet i Lund 16. Gleerupska Universitetsbokhandeln. Lund 1979. 44 s., ill.

Den nuvarande innehavaren av den akademiska lärostolen i etnologi i Lund är mycket religionset-

nologiskt orienterad. Men så har han också en solid bakgrund: han har grundligt studerat både teologi och etnologi. Därför blir hans vetenskapliga produktion ofta tvärvetenskaplig, och han kan anlägga nya infallsvinklar, som det heter så fint nuförtiden.

En kyrkohistoriker med etnologiska intressen vill därför gärna fästa den kulturhistoriskt inriktade läsekretsens uppmärksamhet på en nyligen utkommen skrift av den nämnde forskaren. Den handlar om bordsbönen eller "läsa för maten", som det hette på landsens språk, när seden ännu var en levande realitet. Detta är också bokens titel. Det är en undersökning, fylld av intressant sakinnehåll och med vida historiska perspektiv. Dessa kunde lätt ha vidgats med ännu större religionshistoriska aspekter, även om förf. anför Friedrich Heilers viktiga påpekande att ritens kan vara såväl den primitiva människans anropande av makternas hjälp i nöd som den kristnes åkallan av den treenige Guden. Boken är rikt upplysande illustrerad. Därtill kommer att den är så klart och spänstigt skriven. Det är en religionsetnologisk studie av bästa märke.

Förf. följer bordsbörens långa historia alltifrån det judiska "timmermanshemmet i Nasaret" till den nutida kristna ungdomens mer vardagliga formuleringar på vers eller prosa. Men framför allt skildras ritens bruk, inprägling, funktion och dess plats i den sociala och kulturella miljön. Den som själv upplevat seden i tidigare år nickar oftast instämmande, stundom tyst kompletterande.

Det påpekas med rätta att bordsbönen i gamla tider var ett nödvändigt led i ett folkligt gästabad, särskilt vid husförhörskalasen, då man gärna använde måltidspsalmerna i 1695 års psalmbok. Det är skada att förf. inte tagit med den gamle smedmästaren Karl Johan Nilssons skildring från ett dylikt husförhör i norra Småland på 1870-talet. Den är så festlig att jag inte kan låta bli att återge något därav (se hans *Minnen* 1966: 48 f). Vid måltidens början förkunnade kyrkoherden, att nu fick någon läsa till maten. Alla tittade på varandra men ingen vågade. Då vände sig prästen till smedens far och sade: Du Nils Johan får läsa bordsbönen. Då reste sig denne och läste:

Fisk i vattnet efter sitt ord
giver oss Gud uppå vårt bord,
ägg av fåglar, stora och små,
där varder ungar av också;
allt måste vara födan vår,

älg, ox, hare, hjort och får,
allt oss av Gud tillhanda står.

Smeden tillägger: "Det blev ju ett smått skratt, men det var ju läst ändå". Strofen var ett citat från en måltidspsalm i 1695 års psalmbok.

Rikligt framhåller förf. skillnaden mellan Sverige och de anglosachsiska länderna. I vårt land var det i många familjer yngsta barnets plikt att läsa bordsbönen, i England och Amerika vill man hedra en gäst genom att be honom "say the grace" (jag minns väl hur djupt generad jag blev, när jag vid ett tillfälle i Amerika anmodades därtill, trots att Sveriges ärkebiskop var med).

Men det viktigaste i boken är inte de pittoreska detaljerna utan klarläggandet av ritens plats i det sociala och kulturella sammanhanget. Där har förf. ådagalagt inte bara sin beläsenhet i den äldre uppbyggelselitteraturen och sin ingående kännedom om det rika arkivmaterialet utan även sin förmåga till överblick och vetenskaplig reflektion.

Det här har kanske blivit en alltför personlig anmälan, men det går lätt så, när man läser om något som man själv en gång upplevat med alla sinnen. Jag är viss om att åtminstone de äldre inom Rigs stora läsekrets skall vid studiet av boken finna att den erbjuder en mycket nöjsam och lärorik läsning.

Hilding Pleijel

Leif Eeg-Olofsson: Johan Dillner. Präst, musiker, mystiker. *Bibliotheca Historico-Ecclesiastica Lundensis VIII*, Lund 1978. 320 s., ill.

Johan Dillner föddes 1775 i Selånger, där fadern var prost. Att prästerskapet kunde representera ett ledande skikt på landsbygden framgår av att hushållet räknade 5 drängar och 5 pigor förutom informatorer för barnen.

Vissa sidor av Dillners religiösa personlighet blev 1924 föremål för en monografi av Th. Mazer. 1945 framhöll emellertid Bror Olsson det egendomliga i att "D. icke blivit föremål för en uttömmande biografi" (*Svenskt biografiskt lexikon*, Band 11 s. 259), en brist som alltså nu är avhjälp.

Ett förtjänstfullt arbete är nedlagt på att skildra den blivande prästmännens skolgång i Härnösand och studieår i Uppsala. Att Dillner själv stundom kanske råkar försvinna ur blickfältet

beror givetvis på att det saknas källor just om honom personligen, medan det är lättare att skildra hans utbildningsmiljöer. Att Dillner redan som 20-årig predikant skulle vara präglad av neologiska tankegångar synes helt tidstypiskt. Att teologerna före den puritanska kombinationen av borgerlig viktorianism och folklig väckelse vid 1800-talets mitt hade en i viss mån större personlig rörelsefrihet framgår av att den unge Dillner vågade framträda som Bellmansbeundrare och Bellmansångare, något som han delade med en studentgeneration under romantiken. Denna Bellmansrenässans hörde de som bekant till det som Fryxell i sitt historieverk ägnade oproportionerligt utrymme för att fördöma.

Sin första tjänst erhöll Dillner som regementspastor på Frösön under kriget med Norge. Då han bildat familj, inställde sig behovet av bättre inkomster och han var i årtal sysselsatt med att förgäves söka olika befattningar. Den mångfacetterade framställningen kring dessa tjänsteansökningar ger en god bild av prästverkets villkor liksom av alla försök att utnyttja inflytelserika förbindelser. Dillner hamnade sålunda med bistånd av sin Uppsala-kamrat Magnus Brahe i Östra Ryd, där herren till Rydboholm hade patronatsrätt.

Pastoratets läge underlättade naturligtvis för Dillner att upprätthålla nära förbindelser med olika kretsar i Stockholm. Då han senare flyttade till Funbo och Östervåla skedde det helt enkelt av ekonomiska skäl, enär olika pastorat hade skilda "lönegrader". Under tiden i Östra Ryd kunde Dillner framgångsrikt verka för skolväsendets förbättring. Godsägarsocknar har ofta haft skola långt före 1842 års folkskolestadga. Under hans tid i Funbo gjorde sig nykterhetsfrågan gällande och Dillner försökte på fullt allvar föreslå Wieselgren att verka för att brännvinet byttes mot äppelcider. Under åren i Östervåla upplevde Dillner striderna kring väckelserörelserna, där länsman drog i härnad mot olika lagbrytare. Dillner intog en både modig och medlande hållning och ansåg att Oscar Ahnfelt och dennes åhörare icke utgjorde något större hot mot den kristna tron.

Då Dillner vid något tillfälle polemiserade mot J. O. Wallin för dennes hållning i kvinnofrågan berodde detta knappast på någon mer progressiv inställning från den förres sida. Dillner var närmast konservativ och i sina tids-

enliga försök att skapa en nationalsång var han betydligt äldreännligare än övriga som verkade inom genren. Förutom olika religiösa och skönlitterära översättningar utgav Dillner en volym tacksägelsebrev från jordfästningar, främst avsedd som hjälpreda för yngre yrkesbröder. Ur religiös synpunkt har Dillner karakteriserats såsom en luthersk mystiker, som utövat icke ringa påverkan på en del ämbetsbröder. Sålunda anses Waldemar Rudin höra till dem som haft Dillner till lärofader.

För eftervärlden är det dock inte främst för sina teologiska utan för sina musikaliska insatser som Dillner blivit ihågkommen. Hans ovannämnde Bellmansintresse hörde till denna sida i hans väsen. Under Uppsala-tiden var han vän till A. A. Afzelius och sjöng "Näckens polska", innan den var tryckt och känd. Han tillhörde Götiska förbundet och upptecknade under sin Norrlandstid folkvisor som publicerats av Geijer och Afzelius. Det har framhållits, att han var den ende av folkviseinsamlarna, som kunde uppteckna både text och melodi. Afzelius har också erkänt, att det var Dillner som lärde göterna, hur folkvisor skulle sjungas.

Hans musikaliska intresse tog sig under Funbo-tiden uttryck i uppmärksammade insatser för sång och musik i församlingskyrkan.

Dillners namn är som bekant särskilt förknippat med hans insatser för spridandet av psalmodikonet i vårt land. Detta har icke sällan medfört, att han felaktigt utpekats som instrumentets upphovsman. Instrumentets grundtyp har existerat sedan antiken. Dillner synes ha inspirerats av de initiativ som vid 1800-talets början tagits i Danmark och Norge för att med hjälp av instrumentet förbättra psalmsjungandet. Med stöd av kyrka och riksdag bedrev Dillner sin musikpedagogiska verksamhet, som fick framgång både inom kyrkan och väckelserörelsen. Eeg-Olofsson har på ett uttömmande sätt behandlat alla frågor kring detta enkla men betydelsefulla instrument, där icke minst kapitlet om dess återspeglning i skönlitteraturen vittnar om vid kringssyn. Det förtjänar därför att i detta sammanhang även meddelas, att Eeg-Olofsson tillsammans med Kirsten Ostenfeld såsom Bulletin 15 från Svenskt Musikhistoriskt arkiv 1978 utgivit en "Förteckning över psalmodikonoter", vari icke endast de svenska utan övriga nordiska samt svensk-amerikanska nottryck förtecknats.

Mats Rehnberg

Hilmer Wentz: Klockaren i helg och söcken från medeltid till nutid. Walter Ekstrand Bokförlag, Lund 1980. 324 s., ill.

Eva Lis Bjurman & Lars Olsson: Barnarbete och arbetarbarn. Nordiska museet, Stockholm 1979. 87 s., ill.

En yrkeskategori, som en gång spelat en stor roll i svensk kulturhistoria, är klockarens. Men den har inte rönt forskarnas uppmärksamhet i nämnvärd grad. Medan Finland har de utomordentliga undersökningarna, Klockarämbetet av Åke Sandholm (1963 och 1966) och Danmark har G. Hansens fina Degnen (1944), har vi i Sverige varit utan en sammanfattande undersökning. Denna brist har äntligen avhjälpits med prosten Hilmer Wentz nyutkomna Klockaren i helg och söcken.

Förf. rör sig med ett mycket omfattande material, som visserligen till stor del gäller Skåne, men framställningen belyses även med uppgifter från det övriga Sverige. Källmaterialets fylldhet är överraskande. Den bild förf. tecknar av klockaren som yrkesgrupp är genomgående representativ och väl underbyggd.

Klockaren räknades ännu i 1686 års kyrkolag till det andliga ståndet, men hans syssla vid sidan av prästens var ibland inte långt från drängens. Hans titel syftade på huvuduppgiften i äldsta tider, som var att sköta klockringningen. Den danska titeln degn, som var vanlig i Skåne ända till försvenskningen på 1600-talet, kommer av latinska diaconus, som är mera betecknande för hans tjänst under medeltiden. Uppgiften vid sidan av klockringningen av att leda sången. Denna uppgift fick ökad betydelse med reformationen. De tillkom också skyldighet att lära barnen sjunga, läsa och skriva. I denna verksamhet spelade han en utomordentlig betydelsefull roll i den svenska kulturens historia. Det hör till bilden att hans gärning var bland de mest lågavlönade i Sverige. Utom klockaretjänsten hade han att sköta sjukvård som åderlätning och vaccinering.

Mycket levande träder klockaren emot oss i Hilmer Wentz värdefulla bok. Några representanter för denna yrkeskategori möter läsaren i en fullständig klockarelängd från 1625 till vår tid för Höör och Munkarps församlingar. Den avslutar den utmärkta historiska framställningen. Den presenterar ett omväxlande persongalleri som representeras med många företrädare för yrkets bästa sidor: oppoffrande hängivenhet för livsuppgiften, kamp mot många slags svårigheter och i bara enstaka fall framgång och erkännanden.

Bengt Cnattingius

Ronny Ambjörnssons forskning om barndomen anges som bokens utgångspunkt samt hans något tillspetsade tes att "barndomen ... är en social kategori, inte en biologisk." Med källmaterial såsom listor över löner och anställda, foton från arbetsplatser och Nordiska museets Arbetarminnen visar författarna på de barns verklighet, som befann sig utanför den borgerliga idyllen. Barnarbete utfördes av arbetarklassens barn.

Boken har tre avsnitt. I det första visar Lars Olsson, en av flera historiker i Lund som arbetar med forskning om barn, på barnarbetets omfattning i industrin under 1800-talet. I polemik med tidigare forskning söker han förklara barnarbetets uppkomst och avtagande. I det andra avsnittet redogör etnologen vid Nordiska museet Eva Lis Bjurman för barns arbete under 1890-talet utifrån ett statligt betänkande. I det tredje och största avsnittet berättar arbetarbarnen själva. Urvalet är gjort av Bjurman ur museets Arbetarminnen.

Lars Olsson pekar på tre nödvändiga förutsättningar för barnarbete: 1. Det måste ge företagaren vinst. Detta innebar att den arbetskraft anställdes som utförde arbetet tillfredsställande och till lägsta pris. 2. Det måste finnas familjer i sådant armod, att barnen måste arbeta. 3. Maskiner och redskap måste kunna skötas av barn.

Lars Olsson menar, att barnarbete var vanligare under 1800-talets första hälft än tidigare forskare trott, men att det successivt minskar under andra hälften. Den traditionella förklaringen, att humanitära hänsyn drev fram framför allt lagen 1881, som begränsade barns arbete, avvisar Olsson. Barnarbetet hade avtagit redan före lagens tillkomst. Och dessutom hade lagar före 1881 aldrig förhindrat barns arbete, om barn behövdes i produktionen. Det fanns gott om familjer i armod och barn var den billigaste arbetskraften. Förklaringen måste, menar författaren, sökas i den teknologiska utvecklingen och i det samhälle, där denna ägde rum: det var maskinerna som gjorde barnen överflödiga. De blev först överflödiga i de stora företagen med kapital nog för att köpa maskiner, medan de ännu en tid behövdes i den mindre industrin.

Lars Olsson har här och i andra artiklar övertygande visat, att maskiner infördes samtidigt som barnarbetet avtog i vissa branscher. Och som en

följd därav tillbakavisar han bl. a. 1800-talsekonomerna Marx och Ures påståenden, att maskinsystemet syftade till en så enkel automatik, att ett barn kunde sköta det. Men enligt Olssons mening skulle alltså den tredje förutsättningen för barnarbete inte vara uppfyllt. Men, för att ett förklarande samband ska föreligga mellan maskinernas införande och barnarbetets avtagande måste han också empiriskt visa, att barn inte kunde sköta maskinerna. Ty, kanske fanns det andra hinder än lagar och maskiner för barns arbete? Ett provbart alternativ vore följande.

Befolkningsökningen och maskinernas införande på 1800-talet medförde periodvis ett överskott på arbetskraft. I vissa branscher, t. ex. tändsticksindustrin, där kravet på hantverksskicklighet var ringa och skråtraditioner saknades medförde konkurrensen om arbete, att barn, som var billigast, anställdes. I andra branscher, som utvecklades ur hantverk eller etablerades stora och med maskiner från början, fanns krav på viss hantverksskicklighet. Och som en följd därav kunde arbetarna ställa krav på arbetarstammens sammansättning på sin arbetsplats. De var inte så utan makt att barn, som i och för sig kunde sköta många av maskinerna tilläts konkurrera ut vuxna arbetare. När tobaksfabrikerna i Karlskrona 1752 drevs med barn förelåg brist på arbetskraft. Då efterfrågan på arbetskraft var stor under 1870-talet fördubblades barnens antal i industrin snabbare än de vuxnas, medan deras andel minskade kraftigare än de vuxnas, då brist på arbete förelåg vid 1870-talets slut. Barn var reservarbetskraft. Varken samhället eller arbetarklassen tillät barn övertaga vuxnas arbete och därmed förhindra klassens reproduktionsförmåga. En annan slutsats än Lars Olssons kunde vara: Maskiner ersätter arbetare p. g. a. konkurrensen mellan kapitalägare och motsättningar mellan arbete och kapital. Vuxna arbetare ersätter eller förhindrar barns arbete p. g. a. konkurrensen om arbete.

Eva Lis Bjurman skriver om barnarbete på 1890-talet. Till 1892 års statliga betänkande besvarade företagare, hälsovårdsnämnder, yrkesinspektörer, skolråd m. fl. frågor angående barns arbete, arbetstider, lön, hälsa, skolgång m. m. Detta betänkande och arbetarbarnens minnen i bokens tredje del kompletterar varandra väl.

”Vid 7–8 års ålder började jag följa min 2 1/2 års äldre bror till hyttan och hjälpa honom att stoppa (elda)

’drummeln’ (ugnen) ... Aldrig någonsin senare i mitt långa liv har timmarna varit så oändligt långa som under dessa nattvandringar kring glasugnen. En barnunge, som på kvällarna utan tanke på nattens arbete, i lek och ras tumlade om med andra barn till framåt 9 och 10 och då somnade på hyttgolvet för att klockan 12 väckas, ibland ganska omilt, för att börja, som det tycktes mig då, evighetsvandringen kring glasugnen ändå fram till klockan 6 på morgonen,” berättar en man född 1879 ur museets arbetarminnen.

Enligt 1881 års betänkande fick barn 12–14 år arbeta 6 timmar och barn 14–18 år i 10 timmar per dag. Av betänkandet och minnena framgår att lagen överträdades, att kontroll saknades och att barns arbetstider i regel följde de vuxnas på 12–15 timmar om dagen. Många barn var också under minimigränsen 11–12 år.

Enligt 1881 års förordning var det förbjudet att anställa barn, som inte gått ur folkskolan. Men det var vanligt fr. a. i brukssamhällen, att barn bads fria av företagen för arbete. Det var barn till ensamföräldrar eller barn i stora familjer.

”Jag började i hyttan vid 9 års ålder som värmare. Halva dagen arbetade jag och halva gick jag i skolan. På detta sätt gick det till jag var 11 år, då jag erhöll slutexamen. P. g. a. att min far var död erhöll jag denna ovanligt tidigt,” berättar en annan man ur arbetarminnena.

I genomsnitt var lönen 3,97 för 6-dagars arbetsvecka för barn under 14 år enligt betänkandet. För en vuxen var den 9,37. Men barnen minns lägre löner. Vanligast var 50 öre/dag eller 5 öre/timme. Men många hade lägre lön. En 14-årig gruvarbete vid LKAB 1902 hade 36 öre/dag och en 10-årig tös i glashyttan fick 35 öre för 12–15 timmars arbetsdag. Minnena visar, att företagen torde övervärdera lörens storlek i sina svar.

Yrkesinspektörer, hälsovårdsnämnder, skolråd m. fl. skriver i sina svar, att många barn tog skada för livet av arbetet — deras kroppsliga utveckling försenades, många fick tbc och skolans minimikrav på kunskap inhämtades inte. Barn, som redan var i socialt underläge, blev alltså också fysiskt handikappade.

I slutorden pekar författarna på ett nytt problem, nämligen att samma utveckling som räddat barnen från arbetsexploatering leder i dag till ungdomsarbetslöshet. Barn har berövats rätten att delta och är i stället föremål för terapi. Men, och det bör poängteras, även i dag gäller det barn utanför den s. k. borgerliga idyllen. Arbetslöshet drabbar främst arbetarklassens barn.

Denna bok visar på ett fruktbart samarbete mellan traditionellt historiskt och traditionellt etnologiskt material. Statistik och statliga betänkanden får liv och dolda fakta kommer fram genom foton och uppteckningar. Barn som inte syns i statistiken syns på foto och hörs i arbetarminnen bevarade på museer och i arkiv.

Ingrid Millbourn

Nanna Hermansson: Nólsoy. En färöisk bygd i omvandling. Skrifter utg. av Etnologiska sällskapet i Lund 5. CWK Gleerup. Lund 1976. 132 s., ill.

I Rig 1931 publicerade Ragnar Jirlow en rikt illustrerad och i etnologisk litteratur ofta citerad uppsats Drag ur färöiskt arbetsliv. Den har senast omtryckts i Artikelsamling i folklivsforskning (Studentlitteratur, Lund 1970). Jirlows uppsats har varit en av utgångspunkterna för ovan angivna arbete, som också var förf:s licentiatavhandling 1972. Jirlow summerade sitt slutresultat: "De ursprungliga dragen inom arbetslivet synas mig berättiga till den slutsatsen, att Färöarna i själva verket i detta hänseende uppvisar den ursprungligaste kulturtypen på germanskt område."

Nanna Hermansson, numera stadsantikvarie i Reykjavik på Island, ställde som forskningsuppgift att för näringslivets del undersöka i vad mån äldre drag ännu kvarlever på Färöarna, vilka förändringar som inträffat och hur dessa påverkat arbetsfördelningen och dags- och årsrytmen i en bygd. En exaktare underrubrik hade varit: Näringslivets omvandling i en färöisk bygd. Å andra sidan har förf. visat, att dessa förändringar också påverkade kothållet, husgeråds- och redskapsbeståndet.

Nolsö (för att använda svensk stavning) är den långsträckta, nära milslånga ön utanför huvudstaden Tórshavn. Öns namn är också namnet på dess enda samhälle. Förf:s val av undersökningsobjekt har väl i någon mån bestämts av trafiktekniska skäl men främst av att studiet av nyheter och förändringar här kunde få en särskilt intressant aspekt genom öns närhet och gamla kontakt med det under 1900-talet starkt expanderande Tórshavn.

Nanna Hermanssons bok är alltså främst en undersökning av förändringar i ett lokalsamhälle men ger också sammanfattningsvis tillbakablickar

på de olika näringsgrenarnas äldre utveckling inom ögruppen. I äldre skrifter klagas över en här rådande konservatism och tidigt har det sagts, att dess orsak skulle vara den genom den ringa folkmängden påtvingade föreningen av jordbruk och fiske. Förf. framhåller, att det dock snarast är så, att det är arbetsrytmen under ett år som möjliggjort denna kombination, som länge var till gagn för befolkningen. Vid 1800-talets mitt hade de båda näringsfången lika betydelse. Sedan tog fisket raskt över, nya näringar tillkom och i nutiden är det endast få procent av befolkningen som har jordbruk som huvudsaklig inkomstkälla.

Efter en översikt av ögruppen i dess helhet ägnas framställningen i övrigt det enskilda samhället Nolsö. I J. P. Joensens nyutkomna bok Färöisk folkkultur säges, att Hermansson företrädesvis undersöker näringslivet i ett historiskt perspektiv. Nu har ju "historisk" varierande innebörd men främst bygger hon i varje fall på egna, under 1960-talet gjorda uppteckningar och iakttagelser. Beträffande jordbruket är det sexradiga kornet den enda brödsäd som odlats på Nolsö liksom på öarna i övrigt. Odlingen var under mellankrigsåren på starkt nedgående men inför hotet av det andra världskriget ökades den på nytt. Tröskverk och motor-driven kvarn anskaffades. Tidigare hade kvinnorna trampat och klubbat av sädeskornen, som maldes på handkvarn. Men under kriget kom brittiska trupper och med dem riklig tillgång på vetemjöl. Den arbetskrävande kornodlingen upphörde helt. Den hade varit ett arbete för hela hushållet.

Potatis blev tidigt känd på Färöarna men kom först sent i användning. Här liksom alltid och anorstädes betraktades allt nytt som farligt och potatis troddes ge kräfta. På Nolsö var det först omkring sekelskiftet 1900 som varje hushåll hade ett potatisland. Utsäde och odlingsmetod förbättrades och på ön har man i gott minne en bonde, död 1931, som var en föregångsman. Han läste lantbrukstidskrifter och införde från Danmark också en sådan nyhet som lien med böjt skaft. Folk på Nolsö har varit intresserade av nyheter inom jordbruket och förf. konstaterar "att dessa förmedlats genom personliga kontakter och enskilt initiativ". Till sådana nyheter hörde hässjor, hötjugor, siloanläggningar och minitraktorer.

Under 1900-talet tredubblades mjölkproduktionen per ko samtidigt som "hushållskon" för husbehovsmjölk starkt minskade i antal. Arbetet var här könsuppdelat: männen skötte utfodringen, kvinnorna renhållning och mjölkning. Nu har de

sistnämnda sysslorna mestadels blivit karlgöra. Att mjölken efter hand fick penningvärde kom också att förändra kosten.

Utförligt har förf. behandlat fårskötseln och fisket på Nolsö. När Jirlow 1929 besökte Färöarna diskuterades ivrigt om sax eller kniv var bäst för ullens avtagande och man håller fortfarande reda på vem som på en ort var först att använda sax. I kontrast härtill konstaterar Nanna Hermansson att införandet av radiosändare och -mottagare (walkie-talkie) inte väckte något större uppseende, apparaten var redan känd från sjöfarten. Den första motortrålararen kom till Färöarna 1911. Inom närfisket innebar utombordsmotorn den största förändringen, den första på Nolsö inköptes 1918. Den sågs naturligtvis också med skepsis och provades först i fraktfart innan den togs i bruk för fiske. Inom fjärrfisket har man samtidigt med de moderna garnredskapen haft långrev och handsnöre. Förf. summerar: rörligheten i utrustningen är en förutsättning för att fisket skall kunna bedrivas året om.

Nanna Hermansson avslutar sin undersökning med att sammanställa årets arbetsrytm vid 1900-talets början och ett halvt sekel senare. Hon får därigenom fram en högst åskådlig bild av förändringarna. Men trots allt menar hon, kan dock nolsöbon nu som förr kallas bondefiskare. Han är sin egen och "det står honom fritt att välja den förening av olika näringsgrenar som ger honom bröd" (s. 103). Nolsös anslutning 1957 till elnätet och installeringen av oljeeldning under slutet av 1960-talet har gjort att man också inomhus uppnått samma materiella standard som i det övriga Norden.

Sigfrid Svensson

Ragnar Blomqvist: Lunds historia. 2. Nyare tiden. Lund 1978. 493 s., ill.

Lunds historia föreligger nu i två band, bägge med f. stadsantikvarien Ragnar Blomqvist som författare. Det första, som behandlar Lund under medeltiden, kom redan 1951 och anmälades i Rig 1952 av Nils-Gösta Sandblad. Det är anmärkningsvärt att en och samme författare behåller en så omfattande uppgift som en stads-historik som griper över ett årtusende. Stadshistoria som enmansjobb kontrasterar onekligen markant mot den numera vanliga modellen

med ett tvärvetenskapligt team som sinsemellan styckar upp ämnet. Nackdelen med en ensam författare är naturligtvis att denne inte rimligen kan ha samma kännedom om och intresse för alla sidorna i en stads historia: politisk och administrativ organisation, krigshistoria, personhistoria, kyrkopolitik, bebyggelse, sociala förhållanden. Men en viktig fördel är möjligheterna till koncentration, överblick och enhetlighet. Ragnar Blomqvist har också lyckats bra med detta i Lundahistorikens andra del. Framställningen är väl disponerad och håller sig föredömligt till väsentligheter. Läsbarheten har premierats på bekostnad av utförligheten i den vetenskapliga redovisningen: noter saknas i texten, de verk som framställningen bygger på redovisas kapitelvis i källförteckningen. Alfabetiskt uppställd litteraturförteckning saknas. Arbetet är väl illustrerat. Särskilt stort utbyte har läsaren av författarens egna eller hans hustru Karins skickligt utförda teckningar, ritningar och perspektivskisser. Kanske finner läsaren däremot kartmaterialet otillräckligt, i varje fall om han inte är inbiten lundabo. Den avslutande moderna lundakartan borde ha förstörats och därmed gjorts lättare att använda.

Blomqvists skildring av Lund under nyare tid har en tacksam och dramatisk öppning: reformationens seger som betydde slutet för de mäktiga "kyrkofurstarna i Lundagård". Blomqvist tecknar goda porträtt av den katolska tidens sista ärkebiskopar. 1600-talets lundahistoria färgas av dragkampen om Skåne mellan Danmark och Sverige. Till en början drabbades staden främst av utskrivningar och pålagor. Senare tvingades lundaborna uppleva kriget mer konkret och påtagligt. 1644 besatte svenskarna under Gustaf Horn staden. Den 4 december 1676 utkämpade danska och svenska härar strax norr om Lund den nordiska krigshistoriens blodigaste slag, som till en del kunde följas från stadsportharna. 1678 återkom danskarna på sensommaren och brände staden. Blomqvist lämnar åtskilliga intressanta uppgifter om befolkningens lojalitetskonflikter under de oklara decennierna kring mitten av 1600-talet. I det 1668 invigda universitetets första professorskår ingick flera personer, som vid krigshändelserna på 1670-talet valde danskarnas parti och därför tvingades lämna staden när Skånes inlemmande i Sverige till slut var ett orubbligt faktum. Man noterar också hur en småstads historia på

ett nyckfullt sätt påverkas av höga herrars besök. På ont när arméers befälhavare bestämmer sig för att inta eller ta kvarter i staden, på gott när kungabesök leder till hastiga hygieniska eller estetiska förbättringar.

Lund förblev länge en uppstad i skuggan av större stapelstäder. Handelsmännen var fåtaliga, ett tiotal under frihetstiden, ofta av utländsk härkomst. Hantverkarna uppgick till omkring hundra, många sorterade under skrän i andra städer, ölbrygd och brännvinsbränning var vanliga bisysslor. Borgarna var också boscapsägare, djuren sköttes av anställda herdar. Kreatursskötsel, särskilt de löst springande svinen, innebar att gatuhållningen var problematisk. Även rackaren (nattmannen), som dyker upp i stadens urkunder i slutet av 1600-talet, hade uppgifter inom renhållningen: att skaffa undan döda djurkroppar. Under 1700-talet ingår intressant nog även sotning i nattmannens uppgifter. Man får ett livligt intryck av vilken betydelse vakthållningen på gatorna hade nattetid före gatubelysningens tid. Behovet tycks ha varit särskilt stort i en universitetsstad. 1813 infördes gatubelysning med oljelampor, ett halvt sekel senare kom gaslyktorna.

Med skildringen av 1800- och 1900-talen förlorar Blomqvists beskrivning i intresse. Framställningen blir mer monoton och katalogartad. Jag vet inte om detta skall förklaras med att författaren är konsthistoriker med inriktning på medeltid som specialitet eller på den generella svårigheten att undvika att drunkna i fakta vid en skildring av de senaste seklernas stadshistoria. Framställningen av de senaste hundra åren blir i varje fall i mitt tycke väl mycket uppbyggd kring institutionernas utveckling på ett konventionellt sätt: industrier, sjukhus, skolor, kyrkor. Boken får här ett särskilt värde som lokalt uppslagsverk men tappar avsevärt i intresse för utsocknes läsare. Troligen skulle beskrivningen av 1800-talets Lund ha vunnit på att mer baseras på samtida tidsbeskrivningar och memoarer. För ett socialhistoriskt syfte kunde exempelvis Sven B. Eks *Nöden i Lund* ha utnyttjats mer energiskt. Det känns också litet snopet att framställningen av akademikers och studenters levnadsvillkor och sedehistoria är så pass mager i ett verk om en gammal universitetsstad.

Mats Hellspong

Odlingslandskap och livsform. Bygd och Natur. Årsbok 1979. 163 s. ill.

Man kan hysa delade meningar om tendensen att göra om kulturinstitutionernas traditionella årspublicationer till s. k. temaböcker. Det är ofta svårt att finna lämpliga och villiga författare, innehållet blir lätt brokigt och osystematiskt och spekulationer på att de skulle visa sig lättare att marknadsföra har visat sig vara orealistiska. Men undantag finnes. Ett sådant är ovannämnda vackra lilla bok som visar en betydande kvalitetsförbättring i jämförelse med dem Riksförbundet för hembygdsvård (företvarande Samfundet för hembygdsvård) tidigare utgivit.

Redaktören Martin Aronsson, antikvarie vid Riksantikvarieämbetets vårdsektion, har lyckats samla kring sig ett flertal kvalificerade medarbetare, som gjort det möjligt att ge det uppsatta ämnet en mångsidig och väckande belysning. I flera fall bygger man härvid på nya forskningsresultat som ännu endast delvis och helt nyligen blivit framlagda. Det gäller t. ex. Aronssons eget bidrag om Slätter och betesmark i det äldre odlingslandskapet, ett fängslande tema, där ännu mycket återstår att säga. Fil. dr Gunhild Weimarck har under många år bedrivit intensiva studier över svedjebruket i Sydsverige och publicerat ett antal skrifter härom. Hennes uppsats i den här föreliggande skriften synes visa, att hon nu vunnit full översikt över sitt ämne. Åtskilliga egendomliga tankegångar har blivit utrensade och uppsatsen ger en, såvitt jag förstår, instruktiv och korrekt framställning av hithörande frågor. Den kompletteras i viss mån av professor Lars Kardells bidrag med den suggestiva titeln *Bondens skog*. Litet av de gamla teorierna lever dock kvar, när Kardell skriver: "Ytterligare en orsak till det skogsödande svedjandet var säkert att intäkterna skattemässigt inte var lika lätta att kontrollera."

Också övriga bidrag är av hög klass och mycket läsvärda. Docenten Orvar Löfgren har i kapitlet *Landskap och livsform* framlagt ett avsnitt ur sitt sedan dess av honom och Jonas Frykman utgivna bok *Den kultiverade människan*. Intendenten Jan-ken Myrdal behandlar hägnaderna, ett ämne som han bl. a. i denna tidskrift ägnat ett givande studium (Rig 1977, s 65 ff). Och docenten och kulturgeografen Torvald Gerger demonstrerar med en detaljanalys av Locknevi i Vimmerby kommun, hur man kan avläsa den svenska landsbygdens förändring i fråga om markägande, markanvänd-

ning och bebyggelse. Även lektor Carl-Gustav Holdes och universitetsadjunkten Jan Mikaelssons bidrag om Berg, jord och odling ger ett lärorikt exempel på hur humanistisk och naturvetenskaplig forskning kan samarbeta och lära av varandra.

Gösta Berg

Mat och dryck i Sverige. Litteraturöversikt utarbetad av *Hans Blomqvist*. LT:s förlag, Stockholm 1980. 437 s.

Hushållning och kosthåll har under senare år kommit att i allt högre grad uppmärksammas både av allmänheten och forskarna. I anslutning härtill har det vuxit fram en så omfattande litteratur, att den är mycket svår att överblicka även för specialisten. Det var därför en mycket tacknämlig gärning, när Mats Rehnberg tog initiativet till en gastronomisk bibliografi som nu efter många års arbete föreligger färdig i ett digert och innehållsrikt band.

Utarbetandet har i nära kontakt med Nordiska museets bibliotek skett vid det av Rehnberg ledda Institutet för folklivsforskning. Närmast ansvarig har varit fil. kand. Hans Blomqvist under hans tjänstgöring vid institutet. Ekonomiskt har utgivningen stötts av Gastronomiska akademien, Sven och Dagmar Saléns stiftelse samt Lantbrukarnas riksförbund.

I ett förord redogör Rehnberg för de principer som legat till grund för bibliografien. Man har klokt nog satt den praktiska användbarheten i första rummet. Avsikten har varit "att förteckna vad som ur allmän kulturhistorisk och socialhistorisk mening berör mat och dryck, dess beredning, måltidsformer m. m." Förteckningen omfattar tiden från de första tryckta kokböckerna fram till mitten av 1970-talet. Artiklar i dagspress och veckopress har mera undantagsvis -- men dock inte så sällan -- kunnat noteras.

I allmänhet har av arbetstekniska skäl endast förstaupplagor medtagits, vilket bringar i erinran behovet av en specialförteckning över den äldre kokbokslitteraturen. Den för sin tid förtjänstfulla bibliografi som ingår i Richard Du Rietz Gastronomisk spegel (1953) behöver kompletteras och korrigeras på åtskilliga punkter.

Skrifterna har ordnats systematiskt i inte mindre än 90-talet rubricerade avdelningar. Detta förfaringssätt ökar givetvis användbarheten, men det säger sig självt, att det varit svårt att konsekvent

genomföra, särskilt som varje titel med något undantag uppföres endast på ett ställe. Rehnberg ger också läsaren ett välmotiverat råd: "Den som önskar uppgifter om något visst ämne bör därför alltid söka sig fram under besläktade rubriker". Det är att beklaga att arbetet inte kunnat föres med ett författarregister, men det är begripligt att man tvekat när boken ändå blivit så voluminös. Under alla förhållanden hade det nog varit klokt, att en och annan gång sätta in korshänvisningar. Det är inte alla som vet att Margareta Nylander var en pseudonym och att hennes mycket anlitade kokbok i Blomqvists förteckning måste sökas under Nordström, Margaretha Emerentia!

Fullständighet är i ett fall som detta förvisso inte möjligt att åstadkomma, men en snabb genomgång synes visa, att man fått med det mesta och det viktigaste. Ett par exempel på sådant som tappats bort: under Dryckessed Bo Lagercrantz Snibbskålen från St. Dala (Fataburen 1961) med dess belysning av skålseden och under Vatten och brunnar, mineralvatten och brunnsorter John Bernströms F. A. Wästfelt och Belvédären på Tallbacken (Fataburen 1957). Till gengäld kan man tycka, att ibland ett och annat kommit med som knappast är påkallat. Det må vara hänt att alla enskilda kapitel i Olaus Magnus Historia som berör ämnet blir registrerade -- f.ö. under uppslagsordet Magnus, Olaus! Men när samma heder vederfares de korta kulturhistoriska avsnitt, i regel endast kompiloriska, som ingår i det av Emil Hildebrand utgivna samlingsverket Sveriges historia, ställer man sig frågande.

Principiellt har tydligen medtagits skrifter av svenska författare, sådana tryckta i Sverige av utländska författare och skrifter tryckta i utlandet men berörande svenska förhållanden. Intet av detta gäller Fredrik Grøns Om kostholdet i Norge indtill aar 1500 (s. 318). Däremot saknas den andra delen av detta arbete. S. 250 upptages under rubriken Kokböcker, receptsamlingar, matlagning de tre första numren av Tore Wretmans trevliga årsbok Nobis-kocken (1966-68). De innehåller recept ur gamla svenska kokböcker med kommentarer och detsamma är fallet med 4-5 (1969-70). Men skriftserien har fortsatt om också med annat innehåll. De sju senaste åren hade t. ex. bort bokföras under Matreportage utanför Sverige, där de dock saknas. Apropå sistnämnda förf. letar man förgäves efter ett förkortningsregister. Vad betyder t. ex. VVS, där han skrivit om Restaurangnäringen (s. 382)?

I betraktande av den stora mängd data som här presenteras, måste den allmänna akribin sägas vara god. Tryckfelet är inte alltför besvärande. Ofta misshandlade namn har även här råkat illa ut, t. ex. Arthur (i st. f. Artur) Hazelius, William Karlsson (2 ggr i st. f. Karlson, andra gången rätt), Andrea (i st. f. Andreas) Sparman och Samuel Ödman (i st. f. Ödmann).

Men allt sådant är småsaker. Det väsentliga är, att alla de som intresserar sig för mat och mathållning i gamla dagar – och för den delen intill våra dagar – här har fått en ovärderlig nyckel till den överflödande rika litteraturen på detta område.

Gösta Berg

Ulf Beijbom: Utvandrarnas hus i Växjö. Presentation av samlingarna. Emigrantinstitutets skriftserie 2. Emigrantinstitutet, Utvandrarnas hus. Växjö 1980. 63 s., ill.

Då och då möter man i dagspressen en liten notis om något som heter "Utvandrarnas hus i Växjö". Mången läsare undrar nog vad det här är fråga om – är det något eller några av de hus som utvandrarna bodde i, innan de gav sig i väg till fjärran land? Men ibland kommer det i pressen ett meddelande från "Emigrantinstitutet i Växjö". Här förstår var och en vad det gäller. Den stora allmänheten har nog emellertid inte klart för sig att det i båda fallen är fråga om *samma* institution.

Det är därför både av behovet påkallat och mycket tacknämligt att det nu föreligger en liten vägledning om nämnda institution, författad av den nuvarande föreståndaren docent Ulf Beijbom. Det kan genast sägas att det är en alldeles förträfflig introduktion trots det korta utrymmet. Men åter blir man förbryllad över att även här möta den ovan påtalade sammanblandningen.

På titelbladet anges att boken vill presentera samlingarna i Utvandrarnas hus i Växjö (se ovan). Men redan det första kapitlet har rubriken Emigrantinstitutets bakgrund och målsättning. Beror titeln på provinsialism och falsk lokalpatriotism? Emigrantinstitutet har ju enligt sina stadgar både internationella ambitioner och utländska förbindelser. Inte förstår en fransman eller en engelsman vad Utvandrarnas hus innebär, men båda fattar utan vidare vad ett emigrantinstitut är. I förbigående kan påpekas att man av liknande skäl numera kallar folklivsforskningen för etnologi, och det

otympliga "kyrklig folklivsforskning" har utbytt till religionsetnologi.

Det är ju också den vanliga utvecklingsgången, att en institution börjar helt anspråkslöst med att samla material och småningom får en byggnad till sitt förfogande. Som ett mig närliggande exempel kan jag nämna att Kyrkohistoriska arkivet i Lund började med ett litet skåp för de växande samlingarna, efter ett par år erhöll en våning på tre rum och ett årtionde senare hugnades med en stor patriciervilla. Men aldrig föll det någon in att skapa ett nytt namn på -hus.

Jag har blivit mångordig i denna sak, men en gammal smålandsforskare anser att den är internationellt viktig och att den framgångsrika och livaktiga Växjöinstitutionen bör få rätt "visitkort" inför den internationella publiken och kallas Emigrantinstitutet i Växjö.

Som redan har antytts är presentationen av samlingarna mycket upplysande, sakrik och väl-disponerad. Den börjar med en teckning av institutets historia och syftemål. Där påpekas med rätta att det fanns både forskningar och samlingar före Emigrantinstitutets grundläggning (1965? – stiftelsebrevets datum finns inte angivet) och att stiftelseurkunden tydligt omtalar att det är fråga om en landsomfattande vetenskaplig forskning om emigrationen.

I tur och ordning redogöres i olika avsnitt för arkiv och bibliotek, kataloger och register, statistiskt källmaterial, ljudband och uppteckningar, "individcentrerade samlingar" samt åtskilligt annat intressant material rörande emigranter och emigration. Samlingarna är ovärderliga inte bara för den besökande utlandssvensken utan även och minst lika mycket för den inhemske forskaren på detta område.

Vägledningen är rikligt försedd med väl valda illustrationer från skilda områden av det rika ämnet. Under varje avsnitt finns den aktuella litteraturen i ämnet noggrant förtecknad. Här må göras ett par små påpekanden. Boktitlarna anges fullständigt endast första gången de omnämnes. Därför borde i det eljest utmärkta personregistret den siffra ha *kursiverats*, där den fullständiga titeln står, såsom tidigare skett i historiska skrifter. Ännu mera praktiskt är det – som det nu ofta förekommer – att man har en fullständig litteraturlista i slutet och sedan i eller under texten endast anger namn, årtal och sida (t. ex. på s. 18: Beijbom 1969: 25 ff). Detta förfaringssätt rekommenderas livligt, då det mycket underlättar läsningen.

Under studiet av uppgifterna om det intressanta arkivmaterialet finner man att de värdefulla manuskript, som fru Ida Lindgren, född Nibelius, efterlämnat, nu har hamnat i Emigrantinstitutet. Det borde ha angivits att de nu finns tillgängliga i tryck: Beskrifning öfver vår resa till Amerika 1870 (Stockholm 1958) och Brev från nybyggarhemmet i Kansas 1870–1881 (Göteborg 1960). Det är högst förtjusande skildringar och även värdefulla källskrifter, då de utgör ”kvarlevor” av en högt bildad emigrants syn på omgivningen.

Allt som allt är det en vällyckad vägvisare. Då jag hoppas och förmodar att skriften blir så livligt efterfrågad att en ny upplaga snart behöves, vill jag till slut framföra ett praktiskt önskemål: skär ner det otympliga formatet och anpassa detta så att besökaren kan få rum med boken i en någorlunda rymlig rock- eller kjölficka.

Hilding Pleijel

Träbiten. Red.: *Peter Skanse* och *Sigvard Fjellsson*. Föreningen Allmoge Båtar. Stenungsund 1970 ff.

Träbiten är namnet på en liten behändig publikation om gammaldags småbåtar. Den utges av Föreningen Allmoge Båtar i Bohuslän och har intill utgången av 1979 utkommit med 26 häften. Tidsskriften är ett led i föreningens strävan ”att bevara våra gamla nordiska båttyper, samt båtbyggar- och fiskartraditionen runt dem” (citrat från titelbladets insida).

De flesta av tidsskriftens häften är temanummer om en bestämd typ eller typgrupp av båtar, till övervägande del sådana som hör hemma i Bohuslän. Till att börja med bestod häftena mest av kortare sammanställningar av tidigare forskningar på resp. områden, inklusive redovisningar av litteratur, men efterhand har ambitionerna växt och flera häften är resultatet av regelrätt grundforskning. Ett gott exempel på detta är nr 21 som redovisar en lokalundersökning av det äldre båtbeståndet i Tjusts skärgård med särskild tonvikt på områdets karaktäristiska akterspegelsbåt, här döpt till tjustökan. Undersökningen som bl. a. omfattar en serie välgjorda uppmättningsritningar har utförts av Per Aspenberg och har senare (1979) i något omarbetad form även publicerats i årsboken Kalmar län. Ett annat exempel utgör det häfte (nr 10/11) som behandlar den gamla båtbyggargården

Brandalen på Orust, under decennierna kring sekelskiftet, en av Bohusläns viktigaste tillverkare av större däckade båtar för havsfisket. Vidare har ett häfte (nr 25) helt ägnats åt en bibliografi över litteratur om nordiska allmogebåtar, sammanställd av bibliotekarien Lennart Brohed.

Hand i hand med den innehållsmässiga utvecklingen har tidsskriften rent trycktekniskt genomgått en successiv förbättring och det rika bildmaterial, framför allt i form av fotografier som här publice-rats, kommer nu väl till sin rätt.

Vem eller vilka är då personerna bakom verket? Någon redaktör eller ansvarig utgivare anges inte, men väl två ”kontaktmän”: Peter Skanse, Skärhamn (och Lund) och Sigvard Fjellsson, Göteborg. I verkligheten tycks det i första hand vara Peter Skanse som har äran – och ansvaret – för inte bara hela redaktionsarbetet utan till stor del också det tekniska, och där intet annat anges är han tydligen också författaren. Oklarheten på den här punkten kan ju sägas vara ett utslag av en sympatisk blygsamhet och ter sig kanske högst oviktig för tidsskriftens ”vanliga” läsare – föreningens medlemmar –, men i och med att publikationen fått en allmera seriös karaktär och en viss vetenskaplig inriktning ter sig kravet på en redovisning av upphovsmannaskapet naturligt.

Genom tidsskriften kan man också följa Föreningen Allmoge Båtars livliga verksamhet med att praktiskt bevara och vidareföra den äldre båt-kulturen. En liten flotta av småbåtar förfogar man över och dessa användes för kappseglingar, uppvisningar och inte minst för medlemmarnas frö-nöjelse och rekreation. Särskilt har man omhuldat den bohuslänska jullen och flera av Träbitens nummer har ägnats helt eller delvis åt denna båt-typ. Ett stort steg framåt för verksamheten innebar det då föreningen 1977 kunde inviga sin anläggning på Bassholmen norr om Orust. Lokalerna har tjänat som skeppsvarv, trankokeri, m. m. och upplåtes av Uddevalla kommun, som också stöder verksamheten, liksom f. ö. även landstinget. Här har föreningen sin naturliga samlingsplats för både båtarna och aktiviteterna och i varvets gamla personalbostäder kan medlemmarna hyra in sig för längre eller kortare tid.

Man har också påbörjat ett regelrätt båt-museum med en anse-nlig samling äldre båtar, inte bara från Bohuslän utan även andra delar av vårt land – och världen. Museet hålles öppet för all-mänheten under sommarmånaderna och en lördag i månaden året om samlas man till gemensamt

arbete med byggnadsunderhåll, renovering av båtar, utställningsarbete osv. Föreningen har också börjat lägga upp ett foto- och ritningsarkiv liksom ett bibliotek med speciallitteratur. Bassholmen är på god väg att bli ett kvalificerat balthistoriskt centrum för hela vårt land.

Nils Nilsson

Allan Ranius (utg.): **Litteratur om Linköping. I.** Linköpings stad t. o. m. 1970. Linköping 1979. 288 s.

Allan Ranius (utg.): **Linköpings stifts prästmötestryck 1606–1973.** Förteckning. Linköping 1979. 31 s.

Någon gång tidigare har jag nog i Rig erinrat om den gamle Växjölektorns visa ord, att det är endast två slags arbeten som har bestående värde: editioner och register. Det sistnämnda hjälpmedlet är nästan oundgängligt för en forskare i våra dagar. Detta gäller inte minst om den lokala litteraturen. I dagspressen förekommer ständigt kulturartiklar eller s. k. understretchare, som behandlar ämnen av allmänt kulturell eller topografisk natur. Dessa är svåra att upptäcka på egen hand.

Man hälsar därför med stor glädje varje ny bibliografi som man får i sin hand, särskilt om den är både noggrann och – så långt det nu är möjligt – fullständig. Bibliotekarien A. Ranius nyutkomna förteckning över den litteratur som publicerats under tidernas lopp rörande Linköpings stad fram till år 1970, då denna gamla kulturmetropol degraderades till "kommun", fyller verkligen ett stort behov.

Innehållet är uppställt efter den ordning som nu är gängse inom de svenska biblioteken och som förut tillämpats t. ex. i Malmöbibliografien (rec. i Rig 1978: 112). Såvitt utförda stickprov ger vid handen, är bibliografien både pålitlig och komplett. Utg. har också – enligt förordet – varit klok nog att rådfråga experter på de olika områden som behandlats. Boken bör därför finna rik och tacksam användning inte bara av den provinsiella forskningen utan även av den kulturintresserade allmänheten i stort. Man hoppas att förf. (eller rättare utgivaren, som är beteckningen i dessa sammanhang) skall få tid och ekonomiska möjligheter att fullfölja sin önskan att redovisa den rika litteratur som

utgetts om hela det kulturellt högtstående landskapet med sådana kulturorter som Birgittas Vadstena och J. H. Lidéns Norrköping.

Ett litet påpekande må göras. Boken avslutas med ett förträffligt personregister. Rubriken är emellertid felaktig. Ingen av de många biografierade personerna finns där. Det borde därför heta Författarregister – en åtskillnad som man nog väntat att en biblioteksman skulle iakttaga.

Samme utgivare har samtidigt publicerat en kortare förteckning över de tryck som utkommit i samband med Linköpingsstiftets prästmöten under gångna tider. Här finns två förnämliga föregångare: J. H. Lidéns klassiska Catalogus disputationum (1780) och Arvid Hj. Ugglass prövårda Prästmötesafhandlingar 1780–1820 (1924). Trots detta finner man att den nu föreliggande förteckningen i fråga om äldre tider är långt ifrån fullständig.

Särskilt beklagligt är att utg. utelämnat de många Quaestiones, dvs. de frågor som vice preses vid prästmötet skrev samman för det i kyrkolagen stadgade förhöret med det yngre prästerskapet. Dessa frågor trycktes och sändes ut i förväg, så att berörda clerus kunde hjälpligt förbereda sina svar. Quaestiones utgör därför en viktig källa till tidens kyrkohistoria. Synnerligen regelbundet förekommer de just i Linköpings stift (såsom Uggla framhållit i den utmärkte inledningen till sin bibliografi).

En forskare på detta område kan därför inte nöja sig med Ranius förteckning utan måste gå tillbaka till de föregående bibliografierna. Där emot är redovisningen av prästmötestrycken under innevarande sekel både omsorgsfull och komplett. I fråga om 1948 års prästmötestryck gör den uppmärksamme läsaren en märklig upptäckt. Det i kyrkolagen påbjudna inledningsföredraget ("kort tal, lämpat till det som förehaves") har inte hållits eller i varje fall inte tryckts av den dåv. stiftschefen.

De ovan nämnda luckorna i förteckningen förklaras nog av att denna – enligt förordet – tillkommit som "en katalog till en bokutställning över prästmötestryck vid Stifts- och landsbiblioteket i Linköping" i samband med prästmötet år 1979.

Hilding Pleijel

Revisionsbok för Gotland 1653. ("Jordeboken 1653"). Generalundervisningsbok om alla hemmans beskaftenhet i Gotlands län 1653. 1. Sudertredingen. Red: *Tommy Sundberg, Tryggve Silberg*. Gotlandica. 1. Visby 1974. 132 s.

Revisionsbok ... 2. Medeltredingen. Red: *Eva Östlund-Stjärnegårdh*. Gotlandica. 18. Barry Press Förlag. Visby 1979. 131 s.

Revisionsbok ... 3. Nordertredingen. Red: *Eva Östlund-Stjärnegårdh*. Gotlandica. 19. Barry Press Förlag. Visby 1979. 114 s.

När Gotland blev svenskt för nu drygt 350 år sedan var ön på många sätt präglad av den danska perioden. Bland annat gällde detta skattläggningen, varför arvrprins Karl Gustav 1652 utsåg en kommission med uppgift att undersöka skatteförhållandena på ön.

Kommissionen reste runt på ön och inhämtade uppgifter från tingsdomare, präster och allmog. Kommissionen infortrade också skiftliga redogörelser och sammanställde sedan sitt material till en Generalundervisningsbok om alla hemmans beskaftenhet i Gotlands län 1653. Boken kallas numera vanligen Revisionsbok för Gotland 1653. Det är också titeln på den nu utgivna första tryckta utgåvan av Revisionsboken vars text återges diplomatiskt.

Revisionsboken är en redogörelse hemman för hemman för de faktorer som kommissionen ansåg hade betydelse för skattläggningen. Uppgifterna gäller åker- och ängsareal, starr- och agtäkt liksom hagmarkernas omfattning och antalet hästar som kunde födas. Vidare hittar man uppgifter om fruktträdgårdar, skogsinnehav, fiske och säljakt, kvarnar, sågar och valkor dvs. vadmalstampar.

Denna redogörelse socken för socken föregås av en samtida inledning av kommissionens ordförande som bland annat tar upp ödegårdarnas skattläggning och fiskelägenas betydelse. Vidare ges här en rätt utförlig och konkret redovisning av böndernas tydliga betungande avgifter och dagsverken till prästerna.

Revisionsbokens värde för historisk och etnologisk forskning är givet. Den är en omfattande källa med en stor mängd konkreta upplysningar om den gotländska bondeklassens liv och

arbete. Förhållandena kring skattläggningen 1653 belyses ordentligt i ett förord av Gunnar Fritzell.

Revisionsboken utgjorde underlag för jordeboken 1654 med mantalssättning enligt svenskt mönster. Försvenskningen hade nu börjat men ännu i många år skulle Gotland förbli en utpost i det svenska väldet. Inte minst genom att ön var drottning Kristinas underhållsland från hennes abdikation till hennes död 1689. Hon hade då rätten till alla kronans inkomster på Gotland liksom hon även ytterst handhade en stor del av öns administration. Originalen till jordeboken 1654 finns därför inte i Sverige utan i Vatikanens bibliotek i Rom.

Jan Garnert

Marshall Lagerquist: Georg Haupt. Ebéniste du Roi. Nordiska museets Handlingar 92. Engl. summary. Stockholm 1979. 255 s., ill.

Marshall Lagerquist hann inte att få se sin bok om Haupt i tryck. Han avled den 12 september 1977 kort tid efter att ha avlämnat manuskriptet och bildmaterialet för publicering. Esteten Marshall Lagerquist skulle ha tyckt mycket om den utformning boken har fått. Den bok som är resultatet av flera årtiondens idoga möbelforskning, jämsides med annan forskning och publicering av åtskilliga uppsatser och böcker för Nordiska museet.

Marshall Lagerquist drog emellertid inte fram möbelsnickaren, hovebenisten Georg Haupt ur det okändas skugga. Intendenten för Oskar II:s konstsamlingar, John Böttiger, senare överintendent vid Kungl. Husgerådskammaren, publicerade i Meddelanden från Svenska Slöjdföreningen 1902 en gedigen uppsats, styrkt av bilagor såsom Haupt's fullmakt som "hofsnickare", hans böneskrifter till Gustav III och K. Slottsbyggnadsstyrelsen, utdrag av K. Husgerådskammarens räkenskaper, hans bouppteckning samt en förteckning över kända arbeten från hans verkstad, som fanns i privat ägo. Böttiger publicerade också avdrag av signaturer på Haupt'ska möbler utanför de kungliga samlingarna. Yttermera ordnade han en utställning av möbler, som Haupt hade tillverkat dels för de kungliga slotten och dels för andra uppdragsgivare i Sverige. Haupt hade då varit praktiskt taget bortglömd sedan omkring 1790, då intresset för den

rikt intarsiasmyckade gustavianska möbeltillverkningen hade dämpats och den sengustavianska enklare möbelstilen hade hållit sitt intåg i gemen. Det skulle dröja nästan ett halvt sekel innan den nästa Hauptutställningen ägde rum, och då på Nordiska museet. Utställningskommisarien var just Marshall Lagerquist, som med en doktorsavhandling om svenska rokokomöbler bakom sig hade börjat att samla material om Georg Haupt.

Med fångslände berättarstil ger Marshall Lagerquist nya aspekter på Haupts liv och verksamhet inom- och utomlands. Han beskriver en del hittills okända arbeten samt några av de ytterst exklusiva gåvor Gustav III beställde för t. ex. påven Pius VI (ett medaljschatull), för prinsen av Condé (ett mineralskåp) och för kejsarinnan Maria Theresia (vagnskorgen till en phaëton). I dessa föremål firade Haupts skicklighet triumfer.

Marshall Lagerquist har delat upp sin bok i fem olika avsnitt: Biografi, Mästerstycket, Gustav III:s ebenist, Kungl. Hovschattmakaren och Hauptepoken. Avslutande bilagor omfattar listor över kunder, gesäller och lärlingar 1771–1789 samt en förteckning över i Haupts verkstad använda träsorter, beslag och marmorskivor.

Haupts epok var blott 15 år, från 1770–1785. Under dessa få år hann han med en både omfattande och kvalitativt högtstående tillverkning. Varje möbel var ett konstverk, som visade ett unikt tekniskt kunnande med hänsyn till rik intarsiautsmäckning och utsökta metallbeslag, ofta tillverkade i Sverige efter franska förlagor. Haupts samtid betraktade honom som ett geni och de stora kungliga beställningarna utställdes till beskådande för allmänheten och blev omskrivna i journalerna. Kungafamiljen uppskattade hans stil och därmed blev adelsmän och förmögna borgare också ivriga att göra beställningar. Georg Haupt avled innan kungens italienska resa 1784 hade satt sina spår i tillverkningen och innan möbelstilen förenklades och de påkostade intarsiaarbetena blev omoderna.

Haupt hade under sina 15 år som mästare en del medhjälpare, som sedan blev mästare och var väl bevandrade i intarsiakonstens teknik t. ex. N. P. Stenström och G. A. Ditzinger, men ändå bildade Haupts epok inte skola. Modet växlade snabbt. Den sengustavianska kunden ville köpa släta mahognymöbler utan annan dekor än smala mässinglister längs lådkanterna, en mycket billigare och enklare variant av den gustavianska stilen.

Efter Böttigers bok 1902 och hans utställning av Haupts möbler, då hovebenisten plockades fram

ur glömskan, har det emellertid bildats skola med bl. a. återigen gesällprov i Hauptsk anda – för att inte nämna stilmöbelföretagen som ännu gör multikonst av byråer i "Haupts stil".

Marshall Lagerquists bok med sitt utsökta och rikliga bildmaterial med många detaljfoton och ett dussin färgplanscher bestyrker ebenisten Haupts odödlighet. Och författaren har ännu en gång kunnat visa prov på sin noggranna forskningsmetod. Alla uppgifter är redovisade i ett lätt överskådligt notsystem. Hans kollega genom många år på Nordiska museet, fil. dr. Erik Andrén har skrivit en sammanfattning och har dessutom i författarens ställe fungerat som verkets redaktör och övervakat tryckningen. Det är en vacker och lättläst volym – det är trist att författaren själv inte fick tillfälle att glädja sig över den.

Lis Granlund

Torbjörn Fogelberg & Åke Nisbeth: Värmländska glasbruk 2: Liljedals glasbruk. Småskrifter utg. av Värmlands museum 14. Karlstad 1979. 214 s., ill.

"Traditionen vet berätta att vid Liljedal tillverkats 700–900 olika flasktyper. Även om siffran måste tas med en nypa salt är det ett faktum att Liljedal fr. o. m. 1860-talet intill sin nedläggning 1917 hörde till landets största och främsta tillverkare av buteljer, såväl när det gäller mängd som typrikedom..." (s. 167). Det är sålunda ett för svensk glasbrukshistoria mycket viktigt bruk som här behandlas, kanske inte minst intressant genom produktionens karaktär av förpackningar och de speciella förhållanden som avnämarna, i första hand bryggeriindustrin, skapade. Boken utgör del 2 i en rad skrifter om Värmländska glasbruk som utges i Värmlands museums skriftserie. Totalt har fem delar rörande glasbruken utkommit, samtliga författade av forskarna Fogelberg och/eller Nisbeth (i ett fall dock med annan medförfattare). Bland dessa skrifter finns också ett arbete som behandlar Liljedals glasbruk under dess allra första verksamhet, innan det flyttades från Mässvik i Bro socken till Ed.

I den här aktuella boken har man delat upp framställningen så att Fogelberg svarar för den rent företagshistoriska delen medan Nisbeth står för redovisningen av produktionen. Vad beträffar

den förstnämnda delen bygger den i första hand på glasbrukets arkiv, som alltifrån 1860-talets början är förhållandevis välbevarat, även om åtskilligt förkommit sedan bruket 1896 gått i fusion med Surte. Fogelbergs analys av materialet ger intressanta inblickar framför allt kanske på två områden, dels vad som rör arbetarna och deras villkor, föreningsrörelser m. m., dels avsättningsförhållandena med alla de problem som var förknippade med exportmarknaden, konjunkturutveckling, transportproblem o. s. v. Jämsides med den löpande framställningen redovisas sammanställningarna i översiktliga tabeller och diagram.

Åke Nisbeths undersökning av tillverkningarna visar att bruket, förutom flaskor som redan från början var en viktig del i produktionen, huvudsakligen framställde fönsterglas och enklare, grönt hushållsglas. Det ofärgade glaset spelade aldrig någon framträdande roll och de föremålstyper som förekom var närmast "vad man ... skulle kunna

kalla ett bassortiment" (s. 146) som återfinnes i många andra samtida glasbruks produktion.

Hand i hand med den framväxande bryggeriindustrien blir efterhand buteljttillverkningen allt viktigare och fr. o. m. 1820-talet dominerande i verksamheten. Som redan nämnts var bruket under 1800-talets senare hälft ett av landets största på området. En försvarlig samling buteljer finns också bevarad i Liljedals hembygdsförenings ägo, där delar av brukets gamla modellsamling bildar kärnan. Ett rikhaltigt urval härav, kompletterat med flaskor ur privata samlingar har sammanställts till en bildkavalkad som avslutar boken. I utmärkte svartvita fotografier presenteras här ett hundratal flasktyper som ger en god föreställning om den väldiga produktion och den oerhörda typrikedom som kännetecknar Liljedals glasbruk under dess blomstringstid.

Nils Nilsson

KORTA BOKNOTISER

Ingemar Olsson: Gotländsk natur och historia speglade i ortnamn. Barry Press Förlag. Visby 1979. 247 s., ill.

Ingemar Olsson, den främste nu verksamme kännaren av gotländska ortnamn, gav för några år sedan ut boken *Gotländska stavgardar*, som anmälades i Rig 1977. Nu har han gett ut en ny bok, som behandlar några ortnamnsgrupper på Gotland. Uppsatserna är tidigare publicerade på olika håll, dels i hans doktorsavhandling, *Gotländska terrängord*, som kom för c. 20 år sedan, och dels i facktidsskrifter. De är något omarbetade så att de är lättare läsbara för en större allmänhet och inte enbart för en krets av mer eller mindre fackmän.

I inledningen ger förf. några allmänna upplysningar om vad termen ortnamn innebär. Det är inte bara namn på vad vi kallar orter, dvs. namn på större eller mindre bebyggelseenheter, utan också namn på terrängformationer som vikar, höjder, källor och på sådant som vittnar om människans insatser i naturen: åkrar, broar, vägar m. m. Det är väl närmast bebyggelsenamn och namn av det sistnämnda slaget som är av större intresse för folklivsforskaren, men också naturnamnen kan ge mycket.

Det finns på Gotland flera *Snäck*-namn (t. ex. *Snäckgårde* som möter i det moderna *Snäck-gårdsbaden*). De tyder på, att här varit hamnar för snäckor, en sorts mindre fartyg, i synnerhet krigsfartyg. Arkeologerna får slutgiltigt avgöra om detta är riktigt, men Olssons utredning är värdefull för en undersökning av Gotlands försvår och sjöfart under vikingatiden och medeltiden.

Andra namn talar också om samfärdsel, t. ex. *Vasstäde*. Sannolikt anger det ett vadställe, och detta kan sättas i samband med den år 1904 funna fornborgen i *Vasstäde-myra*. Åtskilliga arkeologiska fynd har gjorts i trakten, bl. a. gravfält från århundradena före Kristi födelse och ett par silverskatter från senare delen av 1000-talet. Förleden i *Lärbro* kanske syftar på en viss konstruktion av en 'bro', dvs. utfyllnad över en sankmark. Många namn ger upplysning om terrängen, om havsvikarnas beskaffenhet, om tilläggplatser för båtar och mycket annat.

Inte minst intressant är den sista uppsatsen i boken. Den handlar om ortnamn som har samband med salfångsten på Fårö. Där får man reda på olika fångstmetoder, hur man använde skinn, tranen, huden och köttet. Vilken betydelse salfångsten haft på Fårö får man ett begrepp om när man ser hur många namn som bildats till fångstplatser, som innehåller ord för 'säl' osv.

Boken är rikt illustrerad med fotografier, instruktiva teckningar och ett flertal kartor.

S.-B. V.

Bengt-Arne Person, Henrik Jern, Thorsten Petersson: Halland: gamla bilder. Utg. i samarbete med Varbergs museum och Södra Skogsägarna i Växjö. LTs förlag. Stockholm 1979. 152 s., ill.

Åtskilliga fotoverk med äldre folklivsbilder har utkommit under 1970-talet. De visar på värdefulla bildsamlingar som i hög grad kan vara givande för illustreringen av kulturhistoriska specialverk. Det har därför syntts angeläget att i Rig fästa uppmärksamheten på deras existens. En särställning intar *Bygatan* (anmäld i Rig 1973 s. 62f) genom att fotografierna där är en yrkesmans och därtill en mästefotografers ensamverk. Två andra i Rig anmälda fotoböcker (1971 s. 78f och 1975 s. 138f) är däremot resultat av insamlingar och har alltså många upphovsmän av skilda slag. För två av dessa böcker liksom för *Hallandsboken* är Södra Skogsägarna i Växjö och deras Thorsten Petersson gemensamma nämnare. Studiecirkel och tidningsupprop har varit verksamma media vid bildernas anskaffning. För Hallands del har det varit *Hallands Nyheter* och resultatet blev över 1800 bilder från ca 100 bidragsgivare. Till boken har utvalts 156 fotografier som ordnats i 15 grupper med rubriker som *Verktyget och maskinen*, *Husbönder och tjänare*, *Föreningsliv och folkbildning*. Bakom ligger ett kulturhistoriskt kunnigt och journalistiskt skickligt urval. Till de olika grupperna hör lättlästa texter med utdrag ur *Varbergsmuseets folklivsarkiv*.

Det är överraskande, att ett så stort antal fotografier är tidsbestämda, av ett 100-tal sådana är ett 40-tal från 1910 eller tidigare, därav många från 1800-talet. Ovanligt är också att i fotosamlingar av detta slag finna ett så stort antal namngivna personer. Av de äldre fotografierna är givetvis många uppställda gruppbilder, något som den tidens kameror och negativmaterial tvingade till. Men det finns också "ögonblicksbilder", t. ex. "Hästen skos" och leken "Katt och rått" på skolgården. Rent unikt är 1800-tals fotot "Lille kungen", ett barnupptåg från Årstad motsvarande majsjungningen med musikanter i spetsen där "kungen" bär en korg för insamlade gåvor. Vid brevväxling har dock bokens red. meddelat, att fotografen är konstnären Severin Nilsson och att misstanke föreligger om en regisserad uppställning (s. 144). Andra illustrationer av folklig sed är ett foto av "kockabränne" från ett bröllop i Älvsåker 1894 och av en "möhippa" i Okome så tidigt som omkring 1915 (s. 130f).

Förlagen vet att goda färgomslag säljer. Så har också denna utmärkta fotosamling placerats inom pärmar med reproduktioner av ett par oljemålningar, även om dessa utgör en missvisande varudeklaration.

S. S.

Béla Gunda: Ethnographica Carpatho-Balcanica. Akademiai Kiadó, Budapest 1979. 427 s., ill.

Béla Gunda, professor i etnologi vid universitetet i Debrecen i Ungern, publicerade 1946 ett omfattande, rikt illustrerat arbete med titeln *Ethnographica Carpathica*. Det innehöll ett stort antal studier över skilda områden inom näringsliv och hushållning, men också ett avsnitt om bebyggelsen. I inte ringa grad fram-lades här resultat av förf:s omfattande egna fältstudier. Hela arbetet framträdde emellertid i ungersk språkdräkt och saknade resuméer på något annat språk.

När nu förf., som under mellantiden utvecklat en enastående litterär produktivitet, utger en andra del med ovannämnda titel och samma utstyrelse har han valt en annan väg. Här är alla bidrag tryckta på andra språk, de flesta på tyska, de övriga på engelska, med undantag av ett bidrag på franska. De flesta uppsatserna har redan tidigare framlagts på dessa språk i olika tidskrifter, festskrifter och liknande publikationer. De har emellertid här blivit översedda och kompletterade, även i fråga om det rika illustrations-materialet. Detta framträder dessutom här, på grund av den goda papperskvaliteten och det goda trycket, i ett mera tillfredsställande skick än när uppsatserna först publicerades. Inte minst de välgjorda teckningarna är mycket instruktiva.

Inemot hälften av bokens innehåll behandlar djurfänge, jakt och fiske, framför allt i Karpaterna. Ur allmän etnologisk synpunkt är det material som här framlägges utomordentligt betydelsefullt och motiverar redan det arbetets publicering i denna form. Men också övriga avsnitt om bl. a. herdelivets organisation och om bostadsskicket är givande. Till detta är fogade några kortare avsnitt behandlande skilda ämnen, även inom folkloristiken, där förf. belyser ungerskt material utifrån socialantropologiens snabbt skiftande teoribildningar och metodiska grepp.

Även i denna del imponeras man av förf:s omfattande, resultatrika fältstudier. De karakteriseras genomgående av stor skärpa i iakttagelsen och av klar insikt om de fruktbara frågeställningarna. Jämte dessa egna iakttagelser bygger framställningen på ett omfattande tidigare litterärt material, som på detta sätt blivit tillgängligt för alla forskare som inte själva behärskar det ungerska språket. Förf:s beläsenhet är mycket stor och omfattar också den internationella vetenskapliga litteraturen. Under vidsträckt resor både i Europa och i Förenta staterna har han fått sina perspektiv vidgade och kommit i kontakt med forskare i andra länder. Bl. a. behärskar han det svenska språket och har därigenom kunnat tillgodogöra sig mycket av den forskning som bedrivits i vårt land.

G. B.

Edward P. Alexander: Museums in Motion. An Introduction to the History and Functions of Museums. The American Association for State and Local History. Nashville 1979. 308 s., ill.

Edward P. Alexanders bok är utan tvekan den bästa samlade framställning som föreligger på något språk om museernas framväxt och arbetsformer. I Förenta staterna har den mottagits med stort intresse och en ny upplaga är redan under tryckning. Även i vårt land bör den finna läsare. Den är skriven på ett mycket tilltalande sätt och har givits en ovanligt värdad typografisk utstyrelse.

Förf. har en rik och mångsidig verksamhet som museiman bakom sig. Utbildad historiker vid Columbia University var han direktör för New York State Historical Association, när denna institution flyttade till Cooperstown och påbörjade sina framgångsrika museala insatser där. Han blev sedermera direktör för State Historical Society of Wisconsin i Madison och därefter under åren 1946–72 för undervisningsavdelningen vid Colonial Williamsburg, där han gjorde betydande insatser för den sunda utvecklingen av detta stora och rikt doterade friluftsmuseum. Efter sin pensionering organiserade han och ledde till 1978 the Museum Studies Program vid universitetet i Delaware, den grundligaste och bäst planerade undervisningen i museologi, som vid denna tid förekom i Förenta staterna. Den nu föreliggande boken är tillägnad de 365 studenter som deltog i denna undervisning och som härvid hjälpte förf. "to appreciate better the impact and joy of museums".

Boken inleds med ett avsnitt, där termen museum och olika typer av museer får sin förklaring. I tur och ordning behandlas därefter konstmuseer, historiska museer, tekniska och vetenskapsmuseer, naturhistoriska museer samt botaniska trädgårdar och djurparker. I andra avsnitt belyses museernas roll som renodlade samlingar, som institutioner för föremålens bevarande och vård, som forskningscentra, som utställningslokaler och som undervisningsanstalter. Det hela avslutas med två kapitel, det ena om museernas allmänna ställning i det kulturella och sociala livet, det andra om museernas anställda som yrkesmän.

Framställningen präglas av stor kringssyn och väl avvägda omdömen. Den är dokumenterad genom talrika hänvisningar till den relevanta litteraturen. I huvudsak är dessa liksom den bifogade bibliografin begränsade till engelskspråkiga framställningar, men förf. är väl hemmastadd även i den europeiska utvecklingen. Han har under omfattande resor själv sett ett mycket stort antal av världens mera betydande museer. Därvid har han även besökt vårt land, som i några sammanhang skymtar i framställningen.

G. B.

NIF PUBLICATIONS

utgivna av

Nordiska Institutet för Folkdiktning, Åbo

No. 1

Nordisk folkedigtning og folkemusik

Inventering af originalmateriale i nordiske institutioner

Pris 20:—

No. 2

Vibeke Dahll

Nordiske sagnregistre og sagnsystematik

Pris 20:—

No. 3

Catalogues of Finnish Anecdotes and Historical, Local and Religious Legends

Pris 20:—

No. 4

Bibliographie zur mittelalterlichen skandinavischen Volksballade

Pris 20:—

No. 5

NIF:s andra nordiska folkloristiska ämneskonferens.

Bergen 21–23.10 1976

Red. av *Gun Herranen* och *Lassi Saressalo*

Pris 20:—

No. 6

Tradition, dokumentation, arkiv
NIF:s andra nordiska folkloristiska arkiv- och dokumentationskonferens, Åbo 1978

Red. av *Gun Herranen*

Pris 20:—

No. 7

A Guide to Nordic Tradition Archives

Denmark, Finland, Iceland, Norway, Sweden

Edited by *Gun Herranen* and *Lassi Saressalo*

Pris 20:—

Beställes direkt från

Nordiska museet

Bokförmedlingen

115 21 Stockholm

tel. 08/63 05 00

Nya böcker från
NORDISKA MUSEET

BARNARBETE OCH ARBETARBARN

av Eva Lis Bjurman och Lars Olsson

Pris 24: – exkl moms

FATABUREN 1979

Tema: Folkmusik

Pris 50: – exkl moms

**EN BERÄTTELSE OM MARTIN OLSSONS SPECERI
& KAFFEHANDEL 1869–1969**

av Gunnar Oldmark

Pris 40: – exkl moms

DEN LÄSANDE FAMILJEN

Familjetidskriften i Sverige 1850–1880

av Erik Johannesson

Nordiska museets Handlingar 96

Pris 100: – exkl moms

Böckerna kan köpas i bokhandeln eller beställas direkt från

Nordiska museet

Bokförmedlingen

115 21 Stockholm

tel. 08/63 05 00

Beställ den nya bokkatalogen Tag och läs.